

ČESKÝ JAZYK A KULTURA MLUVENÉHO PROJEVU

PhDr. Josef Lesák
Katedra dějin a didaktiky dějepisu UK-PedF

Studium:

Učitelství VVP 2. stupně ZŠ a SŠ
Učitelství v ZUŠ, SOŠ a konzervatoři

Kurz:

Český jazyk a kultura mluveného projevu

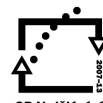
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

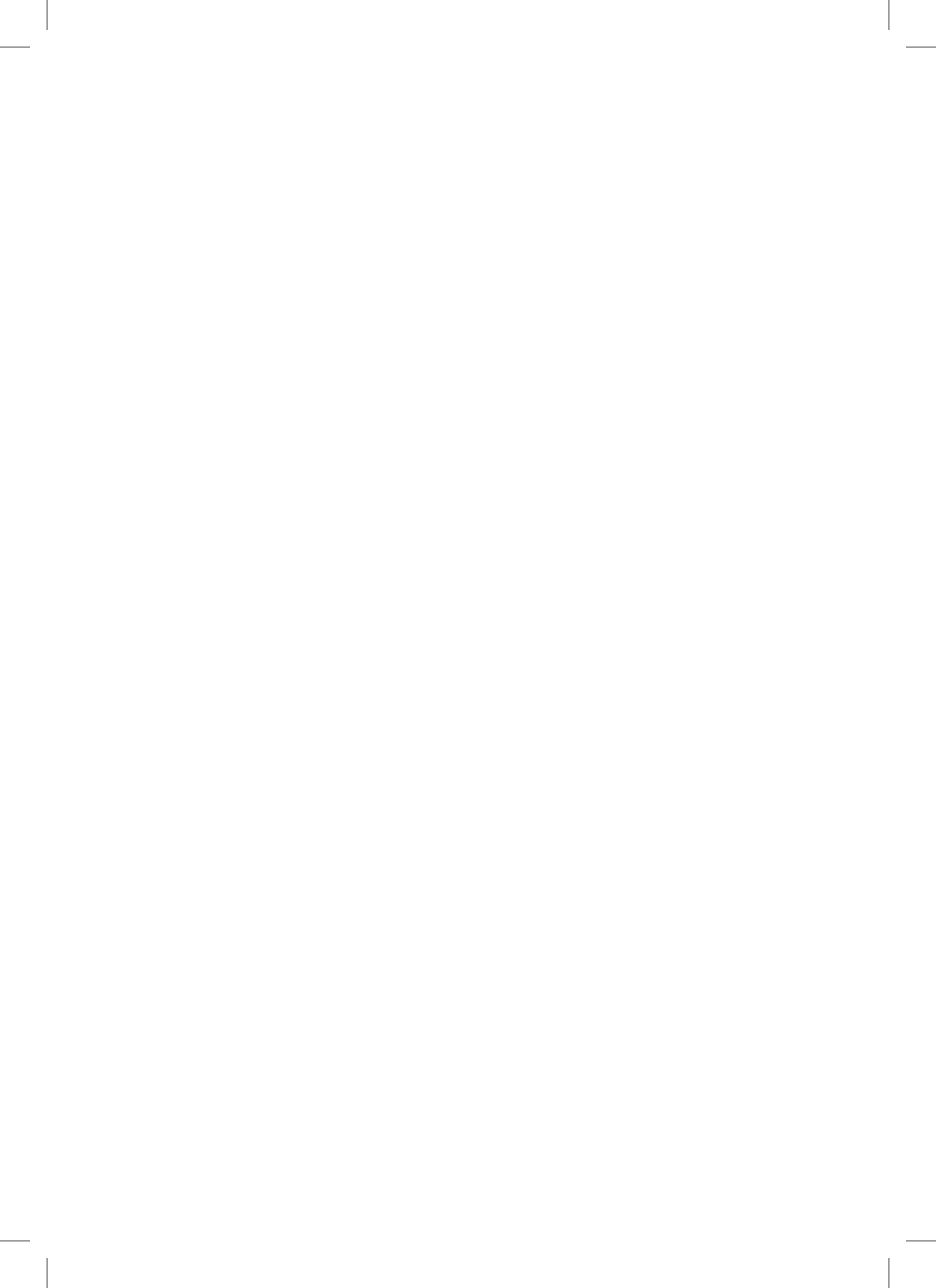

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

OBSAH

1. Český jazyk.....	7
1.1 Obecné poučení o jazyce.....	8
1.1.1 Čeština a její vývoj.....	9
1.1.2 Rozvrstvení českého jazyka.....	11
1.2 Český pravopis.....	14
1.2.1 Psaní i (i) a y (ý).....	15
1.2.2 Písmeno ě.....	17
1.2.3 Psaní skupin souhlásek.....	18
1.2.4 Předložky a předpony s a z.....	18
1.2.5 Délka samohlásek.....	20
1.2.6 Psaní cizích slov.....	21
1.2.7 Psaní velkých písmen.....	22
1.2.8 Psaní čárky.....	25
1.3 Tvarosloví.....	30
1.3.1 Podstatná jména.....	30
1.3.2 Přídavná jména.....	32
1.3.3 Zájmena.....	33
1.3.4 Číslovky.....	34
1.3.5 Slovesa.....	34
1.3.6 Příslovce.....	35
1.3.7 Předložky.....	36
1.2.8 Spojky.....	36
1.3.9 Částice.....	36
1.3.10 Citoslovce.....	37
1.4 Větná skladba.....	37
1.5 O slohu.....	39
1.5.1 Funkční styly.....	40
1.5.6 Slohové postupy a útvary.....	42

2. Kultura mluveného projevu.....	45
2.1 Technika mluveného projevu.....	48
2.2 Příprava mluveného projevu.....	51
2.3 Jazyk mluvených projevů.....	54
Řešení pravopisných cvičení.....	58
Bibliografie.....	62

Anotace

Učební text je určen studentům kvalifikačních distančních kurzů. Jeho cílem je přiblížit a ujasnit základní poznatky z českého jazyka a kultury mluveného projevu s akcentem na učitelskou profesi. V úvodu se studenti seznámí s obecnou charakteristikou jazyků, stručným nástinem společenských souvislostí vývoje českého jazyka, dále si připomenou problémové okruhy z oblasti českého pravopisu (doplněné cvičeními) a tvarů slov. Pozornost je věnována i základním pravidlům větné skladby a stylistiky. V oddílu kultura mluveného projevu je pojednána technika řeči, příprava proslavů a specifika jazyka mluvených projevů.

Klíčová slova

Český jazyk – pravopis – tvarosloví – skladba – stylistika – kultura mluveného projevu – technika řeči – příprava mluvených projevů – jazyk mluvených projevů

Key Words

Czech Language – Orthography – Morphology – Syntax – Stylistics – Rhetoric – Speaking Technique – Speech Preparation – Spoken Language

1. Český jazyk

Tento text představuje pouze základní studijní oporu při distančním studiu kurzu českého jazyka a kultury mluveného projevu. Pokud si uživatel jazyka potřebuje ujistit nějaké nejasnosti bohemistického rázu, měl by sáhnout po základních **jazykových příručkách**. Asi tou nejčastěji využívanou jazykovou příručkou jsou mnohokrát vydaná *Pravidla českého pravopisu* (dále jen PČP). PČP je možné zakoupit v různých verzích a úrovni zpracování. Platí obecné doporučení, že by se měla užívat vždy jen platná verze PČP (aktuálně PČP vydaná po roce 1993 a později), neboť pravopisná pravidla doznávají jistého vývoje a dochází v nich k posunům. Ve stínu pravidel pravopisu zůstává příručka, jež popisuje **ortoepii** – pravidla náležitě výslovnosti. Nejucelenější poučení o správné výslovnosti nalezneme v příručce Jiřiny Hůrkové *Česká výslovnostní norma* (1995). Nejsou-li si uživatelé jazyka jisti jevem v oblasti tvarů slov (**morfologii**) a větné skladby (**syntax**), mohou otevřít některou z celé řady mluvnic češtiny, které kodifikují („uzákoňují“) gramatiku jazyka. Za všechny uvedme „mluvnický bestseller“ *Stručnou mluvnici českou* (naposledy 2002) Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky. Tato příručka představuje maximálně výstižný výklad české gramatiky ve srozumitelné podobě. Pro náročnějšího uživatele jazyka můžeme doporučit *Příruční mluvnici češtiny* (naposledy 2012), v níž jsou zachyceny i progresivní změny v normě českého jazyka. Pro poučení v oblasti **slovní zásoby** a významu slov je možné sáhnout po *Slovníku spisovné češtiny* (naposledy 2006) nebo po šestidílném *Slovníku spisovného jazyka českého* (2., nezměněné vydání 1989), od jehož vzniku však uplynulo přes čtyřicet let, během nichž došlo ve slovní zásobě k citelným posunům.

1.1 Obecné poučení o jazyce

Než začneme blíže zkoumat český jazyk, bylo by dobré a užitečné ujasnit si, **co je jazyk?** Protože jazyk je jeden z nejdůležitějších fenoménů našeho světa, existuje jeho definic nepřeberné množství. Jedna z těch srozumitelnějších praví, že jazyk je **znakový systém, jenž slouží k dorozumívání**. Základní stavební jednotkou jazyka je znak – něco, co zastupuje něco jiného. Tedy např. slovo *stůl* zastupuje v běžné komunikaci „nevysoký kus nábytku tvořený deskou na nohách nebo na podstavci“. Pomocí jazyka tak můžeme popisovat realitu kolem nás a vstupovat do vzájemné interakce. Když je řeč o jazyku, můžeme mít na mysli dva pojmy – (1) jazyk jako takový, abstraktní znakový systém, nebo (2) jazyk ve smyslu **řeči**, konkrétní realizaci abstraktního systému. Tato dichotomie je velice užitečná, neboť dobře odráží každodenní fakt, kdy není možné komunikovat pokaždé tak, jak si žádá jazykový systém (ani když se pohybujeme na poli spisovného jazyka), žádná realizace tohoto systému se s ním nebude nikdy plně shodovat.

Na celém světě existuje zhruba šest až sedm tisíc jazyků. Jejich přesný počet však není možné přesně stanovit, neboť mezi lingvisty se vedou často vášnivé spory o to, co už je samostatný jazyk a co je ještě nářečí v rámci jednoho jazyka. Navíc ne vždy o tom rozhodují čistě odborná kritéria, např. mnohé dialekty čínštiny jsou navzájem nesrozumitelné, na druhou stranu existují samostatné jazyky, jejichž mluvčí si rozumí bez obtíží (ruština, běloruština). Jazyky se podle příbuznosti sdružují do **jazykových rodin**, jejichž počet se pohybuje mezi jedním a dvěma sty. Nejrozšířenější jazykovou rodinou jsou **indoevropské jazyky**, jež používá k dorozumívání polovina světové populace, za nimi následují jazyky tibetočínské, kterými mluví pětina populace. Mezi indoevropské jazyky patří drtivá většina evropských jazyků, jež se dále dělí na menší skupiny jako např. jazyky románské (latina a z ní vzniklé italština, francouzština, španělština ad.), germánské (němčina, anglič-

tina, skandinávské jazyky ad.) a **jazyky slovanské**, mezi něž patří i čeština.

Slované, dokud žili ve své pravlasti v oblasti Pripjatských bažin v dnešním Bělorusku, mluvili praslovanštinou, o níž nevíme, jak přesně vypadala (nebyl to psaný jazyk). V 6. století se začali Slované pohybovat na západ a na jih, v praslovanštině od teď západních, jižních a východních (ti zůstali ve své pravlasti) Slovanů se začaly projevovat stále větší rozdíly, od přelomu 9. a 10. století tak již mluvíme o samostatných slovanských jazycích sdružených do dílčích geografických skupin – západoslovanské jazyky (čeština, slovenština, polština), jihoslovanské jazyky (slovinština, chorvatština, srbština ad.) a východoslovanské jazyky (ruština, běloruština, ukrajinština). V českém prostředí se počátek národního jazyka kryje s počátkem státnosti, ve stejné době, kdy začínáme mluvit o češtině, se konstituuje i raně středověký český stát.

1.1.1 Čeština a její vývoj

Český jazyk prošel za více než tisíc let své existence **vývojem**, jenž v mnohém kopíruje vývoj státu. S růstem středověkého knížectví a království rostla i úroveň češtiny, jež byla jedním z prvních literarizovaných (zachycených písmem) evropských národních jazyků. V neklidném období husitství (15. století) čeština pronikla i do čistě úřednického prostředí, které bylo do té doby rezervováno převážně latině, také se v tomto období projevila tendence k **demokratizaci jazyka**, jeho zlidovění, zjednodušení, kdy byly odbourány složité jazykové konstrukce, jež používala „hrstka“ středověkých intelektuálů. Naopak následující období humanismu s sebou přináší tendenci k vyšší **intelektualizaci jazyka**, kdy snahou humanistických učenců bylo vyrovnat češtinu nedostižnému vzoru – antické latině. V této době se do jazyka dostává řada nepřirozených gramatických struktur, které jsou nápodobou latinských konstrukcí. Protože jazyk přirozeně spěje k vyrovnávání proti-

chůdných tendencí, v konečném součtu k rovnováze, následující etapa baroka byla opět ve znamení demokratizace, zjednodušení jazyka. V češtině se po překotném vývoji 16. století usazovaly změny, některé do ní pronikly natrvalo, jiné byly zjednodušeny či úplně zavrženy. Tyto tendence jsou však ve všeobecném povědomí zcela překryty vytlačováním češtiny z úředního styku a vysoké literatury, čímž čeština ztrácela své reprezentativní funkce.

Zásadní okamžik pro vývoj českého jazyka a jeho moderní podobu nastává na přelomu 18. a 19. století s nástupem **národního obrození**. Klíčovou otázkou – jak bude vypadat moderní obnovená čeština – vyřešili Josef Dobrovský, Josef Jungmann ad. pro ně jednodušším způsobem: Za spisovanou podobu moderní češtiny zvolili normu humanistické češtiny. Tedy jazyka, jenž byl na velice vysoké intelektuální úrovni, ovšem široké masy obyvatelstva mluvily po téměř dvě století jazykem do velké míry odlišným, tzv. barokní češtinou. Barokní čeština je po stránce hláskové a tvaroslovné velice blízká nejrozšířenějšímu nespisovnému kódu současné češtiny – obecné češtině s charakteristikami jako je změna *ý* v *ej* (*hloupej, mladej*), splynutí koncovky přídavných jmen v prvním a čtvrtém pádě množného čísla (*dobrý doktoři*) ad. Tato forma jazyka však byla pro obrozence nepřijatelná, neboť se jednalo o „zdivočelý kód“, jemuž se nedostávalo systematické péče lingvistů, a změny v jazyce nebyly zpomalovány písemnou produkcí, která vždy koriguje jinak překotný jazykový vývoj. Navíc změny, k nimž došlo v době baroka, vnímali obrozenci jako symbol úpadku českého národa, ostatně jako celé období 17. a 18. století. A naopak ve vysoce intelektualizované humanistické češtině viděli tu nejskvělejší podobu českého jazyka. Z těchto důvodů vytvořili normu našeho moderního jazyka na základě normy humanistické. Ale nebyla to jediná možnost. Obrozenci mohli vytvořit kompromisní normu novodobé češtiny, jež by zohledňovala prvky v té době mluveného jazyka, který ovšem z výše uvedených důvodů odmítli. Podobným způsobem vznikla řada moderních jazyků, např. sloven-

ština. Tento čin obrozenců má pro nás důsledky i po dvou stech letech, kdy se dlouhodobě potýkáme s velkým rozdílem mezi prestižní formou spisovného jazyka a dominantní běžně mluvenou varietou v podobě obecné češtiny.

1.1.2 Rozvrstvení českého jazyka

To, že v jazyce existují různé vrstvy, je věcí přirozenou. Můžeme je rozdělit na vrstvy **strukturní**, jež mají svou slovní zásobu i vlastní gramatiku, a vrstvy **nestrukturní** – ty využívají gramatiku strukturního útvaru jazyka, liší se jen specifickým slovníkem.

Mezi strukturní útvary jazyka patří reprezentativní vrstva, **spisovný jazyk**, jenž je považován za standardní útvar jazyka, který je srozumitelný všem mluvčím jazyka ve všech situacích. Spisovný jazyk – alespoň v případě malých jazyků jako je čeština – by měl být na celém území, kde se užívá, jednotný, aby byla míra porozumění maximální. O spisovné češtině toto v zásadě platí, i když narazíme na drobné regionální odchylky – např. *truhlář*, *brambora* v Čechách, *stolař*, *brambor* na Moravě. Někdy, zvláště v dřívějších dobách, lingvisté vymezují vedle spisovné češtiny i **češtinu hovorovou**, či hovorovou vrstvu spisovné češtiny. Nejedná se o samostatný útvar českého jazyka, ale „uvolněnou“ variantu spisovné češtiny užívanou v mluvené podobě. Tedy o prvky jazyka, jež jsou v psaném projevu nepřijatelné, ale v běžně mluveném jazyce je považujeme za standardní. S praktickým vymezením toho, co patří do hovorové češtiny, tedy co není vyloženě spisovné, ale ani nespisovné, byly a jsou vždy spojeny nejasnosti a spory. Lingvisté se nedokázali shodnout na tom, co je hovorové a co už nespisovné (obecněčeské, nářeční). V posledních letech se ukazuje, že konstrukt hovorové češtiny je vlastně nesmysl, protože jazykové prvky jsou buď spisovné, nebo nespisovné, nic mezi tím neexistuje. Snaha o vytvoření hovorové češtiny souvisela s pokusem o sblížení spisovného jazyka s obecnou češtinou. Jedním z mála prvků

hovorové češtiny, kolem něhož se nevedou spory, je zjednodušená výslovnost tvaru pomocného slovesa *být* v minulém čase sloves – *přišel jsem, viděl jsem* je možné vyslovovat jako [*přišel sem, viděl sem*].

Mezi **nespisovné** strukturální útvary jazyka patří útvary nadnářeční a nářeční. Nejrozšířenějším nadnářečním útvarem je **obecná čeština**, kterou lze charakterizovat hláskovými odlišnostmi (viz výše), zjednodušenou stavbou slova (*dyž* místo *když*), dále např. unifikací koncovek ve tvaru sedmého pádu množného čísla (*těma chytrýma učitelama*), protetickým *v* (*vokno*) a samozřejmě odlišnostmi ve slovní zásobě – *flaška, mašina, nalajnovat*. Obecná čeština vznikla na základě středočeského nářečí, postupně nahrazuje všechny nářeční útvary na území Čech (už přezívají jen nářečí chodská a podkrkonošská) a zasahuje čím dál více na západ Moravy. Na uvedeném území je obecná čeština přirozeným dorozumívacím kódem, čeština spisovaná je uživateli vnímána jako nepřirozená (o příčinách tohoto stavu viz výše). Gramatika ani slovní zásoba obecné češtiny není nikde kodifikována, a proto je její vývoj mnohem rychlejší než v případě spisovného jazyka, byť pronikáním obecné češtiny do jazyka literatury a médií se obecná čeština ustaluje a její vývoj se přeci jen zpomaluje.

Na Moravě se setkáváme s odlišnou situací, protože se tam pro běžné dorozumívání používají **nářečí**. Jednotlivá moravská nářečí můžeme rozdělit do tří skupin – středomoravská (hanácká), východomoravská (valašská a moravskoslovenská) a lašská (slezská). Nářečí, jimiž jsou jejich uživatelé zvyklí běžně komunikovat, se někdy mohou lišit vesnici od vesnice, proto je pro Moravany užívání spisovného jazyka přirozenější, mluví spisovným jazykem častěji, někdy už několik kilometrů od svého bydliště, než pro obyvatele Čech, kteří mohou totožnou obecnou češtinou komunikovat stejně dobře v Aši jako v Pardubicích. Odtud tedy pramení tvrzení, že na Moravě se mluví spisovněji. Nářeční bohatost Moravy však nemusí trvat věčně, už nyní lingvisté pozorují tendence ke sblížování v rámci jednotlivých

nářečních skupin, postupně se tak vytváří obecná hanáčtina, obecná východomoravština a obecná laština. Vývoj může pokračovat dále směrem ke vzniku obecné moravštiny a v další fázi ke splnutí tohoto zatím neexistujícího celomoravského dialektu s obecnou češtinou, což by přineslo možnost většího souladu spisovné češtiny s dominantním nespisovným útvarem. Tato možnost je v současné době vyloučena, neboť prvky obecněčeské jsou pro Moravany nepřirozené stejně jako prvky moravských nářečí pro obyvatele Čech.

Když uvažujeme o spisovné a nespisovné češtině, je na místě položit si otázku, jaká by měla být čeština jako „vyučovací“ jazyk? Měl by učitel používat nespisovnou češtinu – obecnou nebo nářečí, či se přísně držet spisovného kódu? Vzhledem k tomu, že s obecnou češtinou se uživatelé jazyka setkávají ve vyšší míře než dříve (objevuje se běžně v médiích i v soudobé beletrii), je škola už asi posledním významným prostředím, kde si žáci a studenti mohou spisovnou češtinu osvojit. Proto si myslím, že učitel by měl ve školní praxi používat převážně spisovnou češtinu a prvky nespisovných užívat jako „koření“, tj. s rozvahou a spíše pomálu. Jinak se stane spisovná čeština pro školní mládež (ještě více) cizím jazykem, což je za situace, kdy se jedná o jazyk víceméně nepřirozený, ale zároveň v mnoha funkcích nezastupitelný, velmi nebezpečné.

Mezi útvary nestrukturní, vyznačující se výrazným slovníkem, avšak gramatikou „vypůjčenou“ z nespisovných strukturních útvarů (nejčastěji obecná čeština), patří zejména nejrůznější **slangy** – mluvy společenských (zájmových nebo pracovních) skupin. Můžeme mluvit o slangu studentském, mysliveckém, číšnickém, zdravotnickém ad. Nestrukturním útvarem je i **argot** – mluva, jež je záměrně nesrozumitelná nečleněným skupiny, kteří argot používají. Dříve se o argotu často hovořilo jako o mluvě „společensky deklasovaných živlů“ – zlodějů, prostitutek, narkomanů, avšak existuje i tzv. dětský argot – mluva dětí, která se podobá šifře, užívané jako součást nepřeborných dětských her.

Otázky k promyšlení

1. Jakými prostředky se mohou lidé mezi sebou dorozumívat? V čem spočívá specifikum jazyka jako komunikačního prostředku?
2. Jaké události dějinného vývoje ovlivnily český jazyk? Můžeme hodnotit nějaká období jako vyloženě negativní či naopak pozitivní pro jazyk?
3. Spisovná čeština ve škole – jaká je její role ve vyučovacím procesu?

Zapamatujte si

! Jazykové příručky; jazyk – znakový systém a komunikační prostředek; jazykové rodiny; slovanské jazyky; demokratizace a intelektualizace jazyka; národní obrození; rozvrstvení češtiny – spisovná, hovorová, nespisovná čeština; nářečí, slang, argot.

1.2 Český pravopis

Pravopis – **ustálený způsob zachycení zvukové podoby jazyka** systémem grafických znaků, nejčastěji **písmen** je velice frekventovaným tématem při diskuzích o češtině. Někdy by se až mohlo zdát, že pravopis je v jazyce to nejdůležitější. Přitom se jedná, samozřejmě v nadsázce, o „pouhou“ konvenci (domluvu), – jak budeme zapisovat jazyk, kterým komunikujeme. Kdyby každý k pravopisu přistupoval tímto způsobem a uzavíral s blízkými či jen sám se sebou takové „domluvy“, mělo by to za následek naprosté zmatení písemných a v konečném důsledku i mluvených projevů. Aby bylo zaručeno bezproblémové porozumění psané podobě jazyka, musí být ona konvence (ustálený způsob) respektována všemi uživateli jazyka. Tuto respektovanou konvenci, reprezentovanou **pravidly pravopisu**, vytvářejí lingvisté většinou na půdě vrcholné vědecké instituce, jako je v našem případě Ústav pro jazyk český AV ČR. Pravidla pravopisu nejsou samoučelná, podstatná

část z nich přesahuje čistě grafickou podobu jazyka a závisí na rovnicích vyšších, jako je tvarosloví (např. psaní *i*, *y* v koncovech slov) nebo skladba (psaní čárky). Bezchybné ovládnutí pravopisných pravidel ještě nevyovídá nic o bohatosti jazyka konkrétního člověka, je jen nutným předpokladem pro psaní textů. Školní výuka češtiny by se tak v žádném případě neměla omezovat na drilování pravopisu, ale ani by jej neměla opomíjet. Úroveň pravopisu navíc není jen záležitostí čistě jazykovou, ale je i společenskou vizitkou. Hrubé chyby v textu vypovídají podle mínění mnohých více o vzdělání člověka než vědecké tituly před i za jménem a zároveň působí asi stejně vhodně jako skvrny od kávy na košili.

Následující oddíly nejsou převyprávěním výkladové části Pravidel českého pravopisu, představují jen připomenutí těch oblastí pravopisu, v nichž se nejvíce chybí (sestavil jsem tento přehled na základě svých zkušeností učitele a jazykového korektora). Symbolem * jsou označeny chybné tvary slovy (**lyška*, **pjest*). Ke každému oddílu je zároveň připojeno krátké cvičení na probíraný jev, řešení jednotlivých cvičení najdete na konci učebního textu.

1.2.1 Psaní *i* (*í*) a *y* (*ý*)

Ve výslovnosti není mezi hláskami *i* a *y* rozdíl. Nebylo tomu ale tak vždy, jinak by koneckonců nemělo vůbec smysl, aby dvě hlásky, které by se ničím neodlišovaly, vůbec existovaly. Postupem doby se však zvukový rozdíl mezi měkkým a tvrdým *i/y* ztrácel (už mistr Jan Hus brojil na začátku 15. století proti jejich nenáležitě výslovnosti). Rozdíl mezi *i* a *y* nicméně stále zůstává v pravopise.

Jednoduché pravidlo o tom, že po pravopisně tvrdých souhláskách (*h, ch, k, r, d, t, n*) píšeme *y* (*ý*) a po pravopisně měkkých souhláskách (*ž, š, č, ř, j, ě, ť, ň*) píšeme *i* (*í*), asi netřeba připomínat. O něco složitější situace nastává v případě pravopisně obojetných souhlásek – *b, f, l, m, p, s, v, z*, po nichž je možné psát jak *i*, tak *y*. Obecně platí, že po obojetných

souhláskách píšeme uprostřed slova *i*, jen ve vymezených případech *y*. Uprostřed slov píšeme *y* v tzv. **vyjmenovaných slovech** a slovech od nich odvozených, tedy v případě slova *bystrý* ve slovech *bystře*, *bystřina*, *bystrost*. Vyjmenovaná slova je nutné bezpečně znát, aby se člověk nezdržoval přemýšlením o tom, jaké *i/y* napsat ve slovech *mýlit se*, *vydra*, *jazyk*, *netopýr* apod.

V **koncovkách podstatných a přídavných jmen** se psaní *i* a *y* řídí podle toho, ke kterému vzoru jméno patří. Zde je nutno rozlišovat mezi jednotlivými pády, správně je např. *psi* i *psy*, ovšem první varianta pouze ve spojení „*Psi štěkali celou noc*,” tedy v prvním pádě jako *páni*, a druhá ve spojení „*Slyšel jsem štěkat psy*,” (čtvrtý pád jako *pány*). Dále musíme pamatovat na to, že příslušnost ke vzoru je důležitější než pravidlo o pravopisně tvrdých a měkkých souhláskách, v koncovce jmen vzoru „*hrad*” píšeme *y* i po souhlásce *c – tácy, puncy*. Nejasnosti bývají v psaní jmen s koncovkou *-ovi/-ovy*. Jedná-li se o tvar podstatného jména, píšeme vždy *i*: *povídal o kamarádovi, přijel k bratrovi*. Jde-li o tvar přivlastňovacího přídavného jména, rozhodujeme se při psaní *i/y* podle vzorů „*otcův*” a zejména „*matčín*”, podle něhož prokazatelně poznáme, jestli bude v koncovce *i*, nebo *y*: *bratrovy děti jako matčiny děti, kamarádovi (matčini) bratři*.

Dalším problémovým okruhem je **shoda podmětu s přísudkem**. Pokud je podmětem podstatné jméno mužského rodu životného v množném čísle, píšeme ve tvarech přísudku (minulého času) měkké *i*: *ptáci letěli, medvědi spali*. Je-li podmětem podstatné jméno rodu ženského či mužského neživotného v množném čísle, píšeme v přísudku *y*: *počítače fungovaly, ženy zpívaly*. Nesmíme také zapomínat na to, že slovo *děti* je ženského rodu, píšeme tedy *děti jedly*. V případě, že máme několikanásobný podmět tvořený podstatnými jmény různých rodů, píšeme *i* v tvaru přísudku, je-li alespoň jedno podstatné jméno v podmětu mužského rodu životného: *Matka, babička, dcery a otec šli na představení*. Také nesmíme zapomínat, že pokud je podmět rodu středního, píšeme v koncovce přísudku *a*: *Housata plula po hladině rybníka*.

● Cvičení

Doplňte *i/í* a *y/ý*:

M-l- rodiče, chtěl b-ch vám v-l-čit, jak jsem se v-dal pod vrchol- V-so-
kých Tater. V-šl- jsme, v-baveni nepromokav-m- pláštěnkam- a spacím-
p-tl-, brz- ráno ze Štrb-. Nesl- jsme také nezbt-né zásob- potrav-n a ob-
vaz-. Chtěl- jsme naz-tří uv-tat v-cházející slunce z neobv-klého m-sta.
V-stupoval- jsme střídavě m-rným- i strm-m- tur-st-ckým- stezkam-.
Fotoografoval- jsme na dvou m-stech v-sokohorské rostl-ny, ale po zv-řa-
tech, na která jsme se tol-k těšil-, neb-lo ani stop-. Nev-děl- jsme kamz-
ky, nesl-šel- sv-ště, nad skalam- nelétal- orl-. Docházel- jsme skup-nky
ciz-ch tur-stů. Sl-šel- jsme mluv-t Poláky, ale také Ital- a Španěl-.

1.2.2 Písmeno ě

Písmeno ě můžeme zapsat ve skupinách *dě, tě, ně, mě, pě, bě, vě, fě*.
Skupiny *dě, tě, ně, pě a fě* zapisujeme vždy s ě: *děti, někdo, tělo, pěnkava,*
fěrtoch. Skupiny *mě, bě* a *vě* zapisujeme obvykle také s ě (*běloch, věčný,*
město), ale pokud se jedná o spojení předpony *v-* nebo *ob-* a slova za-
čínajícího na skupinu *je-*, píšeme spojení *vje* a *bje*: *vjezd, objezd, objevit*;
stejně tak píšeme skupinu *mně* tam, kde je souhláska *n (ň)* v jiném tva-
ru slova nebo ve slově příbuzném: *domněnka (domnívat se), zapomněl*
(pomni), rozumně (rozumný). Slova *tamní* a *tamější* jsou synonymní, obě
jsou odvozena od slova *tam*, každé jinou příponou. Problematické bý-
vají tvary zájmena *já mě* a *mně*. Tvar *mě* napíšeme, jedná-li se o 2. a 4.
pád (*beze mě, viděl mě*), tvar *mně* ve 3. a 6. pádě – *mně se to nelíbí, vyprá-
věl jim o mně*.

● Cvičení

Doplňte *ě, je* nebo *ně*:

V lét- na chalup- jsme jedli stříd-m-ji než ve m-st-. Tam-jší prodejna
m-la málo zboží krom- základních potravin. Kdybychom neum-li vyjít
s málem, museli bychom ob-t denn- n-kolik m-steček. D-ti m- vždycky

včas připom-ly, abych na nic důležitého nezapom-la. Jednou jsem zapom-la na sůl. Dcerka m- na mou zapom-tlivost nesm-le upozornila, až když autobus v-l do zastávky. Ob-d byl bez soli, ale pom-li jsme se i tak ohrom-.

1.2.3 Psaní skupin souhlásek

Souhláskové skupiny, které můžeme podle pravidel spisovné výslovnosti vyslovit zjednodušeně – *dcera* jako [cera], píšeme beze změny: *srdce, jméno, půjčit, lžíce*. Stejně pravidlo platí i v případě, že se jedná o dvě stejné souhlásky. S dvěma stejnými souhláskami se můžeme setkat v případě složených slov (*půllitr, dvojjazyčný*), při skloňování (*zlome*), při odvozování předponami (*bezzásadový, oddělení*) i příponami (*ranní, kamenný*). Ovšem jen jedno *n* píšeme v případě přídavných jmen odvozených od názvů zvířat, kde odvozujeme pouze příponou *-í* (*havraní, krocání*). Slovo *měkký* píšeme s dvěma *k* na základě tradice.

● Cvičení

Doplňte jednu nebo dvě souhlásky:

po-olovaná vesnice, výko-á turbína, tepel-á úči-ost, ne-asnější králi, ne-istější řešení, ce-é suroviny, nejúči-ější podnět, ne-ižnější bod pevniny, ro-lobený papoušek, ne-edovatější houba, hlubi-é doly, jele-í kýta, ra-á zelenina, rostli-é výtažky, ra-í noviny, nestra-ý komentátor, o-álit odjezd, se-á rýma, nevi-á žena

1.2.4 Předložky a předpony **s** a **z**

Při váhání nad tím, jestli máme napsat předložku *s*, nebo *z*, se rozhodujeme podle pádu následujícího jména. S 2. pádem se pojí předložka *z* – *vyšel z domu, vystoupil z tramvaje, se 7. pádem se pojí předložka s* – *odešel s matkou, byl hotov s prací, vzal si s sebou* (spojení zvrtného zájmena v 7. pádě bez předložky se vyskytuje jen v případech typu *házel*

sebou, přestal být sám sebou). Předložka *s* se může pojit i se 4. pádem – v knižních spojeních jako *být s to, kdo s koho*.

V případě **psaní předpon s- a z-** je rozhodující význam slovesa spíše než výslovnost, která bývá zkreslena spodobou znělosti. V některých případech mohou existovat obě dvě varianty (*shlédnout z galerie i zhlédnout film*). Předponu *s-* píšeme v případě, že sloveso má význam **směřování dohromady**: *scházet se, shodnout se, smířit se, sjednotit se* ad. Dále tam, kde sloveso má význam **směřování shora dolů** nebo **z povrchu pryč**: *scházet, sejít, splavit, svlékat* ad. Dále píšeme předponu *s-* pod vlivem tradice v **ustálených případech** jako *schovat, skončit, stýskat si, stěžovat si* ad. Předponu *z-* píšeme v případě, když vytváří z nedokonavého slovesa **sloveso dokonavé**: *zelektrizovat, zautomatizovat, zefektivnit* ad., také v případech, kdy předpona *z-* vytváří dokonavé sloveso z podstatného nebo přídavného jména: *zdokonalit, znervóznět, zpřísnit*. Předpona *z-* se také píše v **ustálených spojeních** jako *zkoumat, zkoušet, způsobit* ad. Velkou pozornost je nutné věnovat případům, kdy existuje jak varianta s předponou *s-*, tak s předponou *z-*: *sjednat smlouvu – zjednat pořádek, směna peněz – změna poměrů, smazat tabuli – zmazat si kalhoty, sběh lidu – vojenský zběh, správa budov – novinová zpráva* ad.

● Cvičení

Doplňte *s-*, *z-*:

Jeho -tížnost byla vyřízena rychle. Chodíme na obědy do školní -travovny. Vystavili mu průkaz na -levněné jízdné. To jejich dítě je opravdu ne-vedené, -krátka -těžuje svým rodičům život. Nedal se -vést sliby ani výhružkami. Platnost -mlouvy byla -tvrzena podpisy předsedů vlád. Na -temnělé obloze se objevila první hvězda. Po mění se rozsvěcují pouliční lampy. Chovej se -působně. Ne-kušený člověk může snadno uvěřit podvodníkovi. Kdo -působil tu nepříjemnost? Ve stojánku bylo připraveno několik -kumavek. -tvrdlé pečivo se prodává se -levou.

1.2.5 Délka samohlásek

Délka samohlásek patří mezi ty oblasti pravopisu, v nichž rodilý mluvčí zdánlivě nemůže chybovat. Ve většině případů tomu tak samozřejmě je, asi není potřeba připomínat, že uprostřed slova se píše dlouhé *u* s kroužkem, ne s čárkou, nebo že je rozdíl mezi slovy *ráda* a *rada*. Jsou ale i slova, kde uživatelé jazyka často váhají, zda je správně varianta s krátkou, nebo dlouhou samohláskou – *odesílatel*, nebo *odesílatel*; *umyvadlo*, nebo *umývadlo*; *ovladatelný*, nebo *ovládatelný*? Podle PČP jsou přípustné obě dvě varianty. Krátká i dlouhá samohláska může být i ve slově *kropi/ící*, ovšem pokaždé bude mít slovo jiný význam. Přídavná jména vytvořená příponou *-cí* od infinitivu slovesa jsou tzv. účelová přídavná jména – vyjadřují, k čemu něco slouží: *kropit* – *kropící vůz* (slouží ke kropení), podobně *plnit* – *plnicí*, *honit* – *honicí*. Naopak přídavná jména dějová, která vyjadřují probíhající děj slovesa, jsou utvořena příponou *-cí* od tvaru přítomného času (*kropí* – *kropící*, *vůz právě kropící silnici*). Velice častou chybou pak je zápis slova *výjimka* jako *vyjímka*. *Výjimka* je sice odvozena od slovesa *vyjímat*, ovšem u podstatných jmen názvů děje a výsledků děje dochází ke střídání délky samohlásek: *získat* – *získ*, *vyšívát* – *výšívka*. Délka samohlásek jako u slova *výjimka* je zachována i v přídavném jméně *výjimečný* a příslovci *výjimečně*. Na různou délku samohlásek musíme pamatovat také v případě tvarů zájmena *ona* – ve 2., 3., 6. a 7. pádě máme tvar *jí*, ve 4. pádě tvar *ji*.

● Cvičení

Doplňte *i* – *í*:

Český fousek je jedno z plemen hon-cích psů. Nemám u sebe pln-cí pero. Řidič zastavil a domlouval dětem hon-cím se na silnici. Člověk pln-cí včas své povinnosti ukončí práci v termínu. Čist-cí prostředky kupujeme v drogerii. V dílnách byly rozmístěny has-cí přístroje. Za strojem čist-cím halu zůstávaly mokré pruhy. Lidé has-cí požár si počínali velmi zručně.

1.2.6 Psaní cizích slov

V oblasti psaní cizích slov si bohužel nevystačíme s jedním univerzálním pravidlem. Proces přejímání slov z cizích jazyků je velmi dynamický, dochází k němu neustále. A s každým slovem mohou naložit uživatelé jazyka různě, zápis jednoho slova se také vyvíjí v čase, např. „dlouhé a ničivé mořské vlny“ se ještě kolem roku 2005 zapisovaly téměř výhradně jako *tsunami* pod vlivem anglického přepisu, v posledních letech se stále častěji objevuje počestěná podoba *cunami*. Velice vágní pravidlo pro přepis cizích slov říká, že **původní pravopis** se zachovává u slov, jichž užívá jen úzký okruh lidí, většinou se jedná o výrazy odborné a knižní: *watt, wolfram, brutto, bulletin*. Zásadně se původním pravopisem píší citátové výrazy jako *fair play, ad hoc, de facto*. **Počestělým pravopisem** se píší slova většinou obecně rozšířená a ta, která uživatelé jazyka za dlouhou dobu jejich existence v češtině nepocítují jako cizí: *suterén, fotbal, hokej*. I v případě počestělého pravopisu si některá slova mohou uchovávat něco z psaní v původním jazyce, týká se to zejména psaní *i* a *y* po tvrdých a měkkých souhláskách. Obvykle se píše *i/y* jako v původním jazyce – *kritika, nikotin, diplomat, cynik*. Každý učitel musí pravidelně připravovat *tematický plán*, ano, *tematický*, ne **tematický*, i když zahrnuje témata.

Slova cizího původu, zvláště ta později přejatá, nebývají zachycena ve slovníkové části PČP. O jejich pravopisu se uživatelé jazyka mohou ujistit ve Slovníku cizích slov.

● Cvičení

Doplňte *i/i* a *y/y*:

Ach-llova šlacha, t-fus, x-lofon, ch-n-n, ind-go, h-draul-ka, p-romanie, c-n-k, h-potéza, m-s-onář, g-nekolog, p-kantní, fen-kl, h-drox-d, r-chtář, aldehyd, t-m-án, v-zum, m-kolog, h-sterie, c-tadela, b-c-kl, s-nagoga, l-r-ka, p-ram-da, k-an-d, n-rvána, m-st-f-kace, d-skr-m-nace

1.2.7 Psaní velkých písmen

Psaní velkých písmen je oblastí (spolu s interpunkcí), kde se chybuje nejvíce. Je to do značné míry dáno tím, že se jedná o oblast čistě grafickou bez vazby na vyšší (gramatické) roviny jazyka a některá z pravidel zaznamenávání velkých písmen se přičí přirozené logice. Povědomí o psaní velkých písmen je navíc rozkolísáváno vlivem cizích jazyků – v němčině se píše s velkým písmenem všechna podstatná jména, v angličtině např. názvy dnů v týdnu. I proto se pracovníci jazykové poradny ÚJČ setkávají s vážně míněnými dotazy, jestli se *úterý* píše *Úterý*, nebo *úterý*.

Obecně platí, že velkým počátečním písmenem zdůrazníme vlastní jména a vlastní názvy – *Třebíč, Rokycany, Eva, Klaus, Afrika*. V případě několikaslovných názvů píšeme s velkým počátečním písmenem jen první slovo – *Národní divadlo, Pražský hrad*. Je-li součástí několikaslovného názvu další vlastní jméno, píšeme i toto vlastní jméno s velkým písmenem – *Jižní Amerika, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky*. Odlišná je situace v případě spojení *střední Evropa*, počáteční s bude malé, neboť se nejedná o geografické pojmenování, ale „jen“ o politické označení. V zeměpisných názvech, jejichž součástí je jméno druhové (*poloostrov, moře, ulice*) s velkým počátečním písmenem jen **rozlišující přívlastek**, tedy to slovo, které vytváří z názvu jedinečný pojem – *Apeninský poloostrov, Jaderské moře*. Toto pravidlo platí i tehdy, když je rozlišující až na dalším místě v sousloví – *most Barikádníků, ulice Politických vězňů*. V několikaslovných názvech měst, vesnic, osad, městských čtvrtí platí jiné pravidlo, s velkým písmenem se píše všechna slova s výjimkou předložek – *Malá Strana, Mariánské Lázně, Nové Město nad Metují*. V případě názvů ulic s předložkami je stav ještě jiný, s velkým písmenem se píše jak samotná předložka, tak i vlastní název, správně tedy bude *Za Spalovnou, U Kavalírky, Na Můstku*. Obdobně postupujeme i u názvů hostinců a domů s domovními znameními – *dům U Zelené*

žáby, *hospoda Na Záměšli* (zde situaci může komplikovat mimojazyková realita, jestliže byl oficiální název utvořen v rozporu s pravidly – *Restaurace Na Čechelice*, poté musíme respektovat mimojazykovou realitu). Obezřetně musíme postupovat, když se jedno vlastní jméno vztahuje ke dvěma skutečnostem – *náměstí Míru* je jak samotné náměstí, které se jmenuje *Míru*, tak i název stanice metra, jež se ovšem jmenuje *Náměstí Míru*, takže jdeme-li pěšky ulicí a naším cílem je náměstí, napíšeme, že *jdeme na náměstí Míru*, ale jestliže je naším cílem stanice metra, tak *jdeme na Náměstí Míru*. Stejně tak můžeme napsat *Hrad* s velkým písmenem, pokud máme na mysli Pražský hrad (*Prezident přivítal na Hradě svůj ruský protějšek*), velké písmeno zachováváme i v případě, že použijeme nespisovnou podobu vlastního jména – *bydlí na Jižňáku*.

Vlastní jména a názvy živých bytostí uvádíme s velkým písmenem – *Jan Hus, Gogol, Šemík, Kabát* (hudební skupina), *Čech, Rusové, Pražan*. S velkým písmenem též píšeme přídavná jména přivlastňovací utvořená od jmen živých bytostí – *Husákovo ticho, Máchův Máj, Haškovy povídky*. Přídavná jména odvozená od vlastních jmen jinými příponami ovšem píšeme s malým písmenem – *haškovský humor* (ne nutně humor přímo Haškův, ale stylově podobný). S malým písmenem se též píší jména příslušníků antropologických skupin – *indián, rudoch, mongol* (ale *Mongol* – obyvatel Mongolska) a jména příslušníků kolektivů (členů organizací, názorových skupin, zaměstnanců, účastníků akcí, mnišských řádů apod.) – *marxista, mladočech, husita, pražan* (přívrženec pražského křídla husitů), *škodovák*.

S velkým počátečním písmenem píšeme též jména společenských zařízení a jiných lidských výtvorů – *Karlova univerzita* (i *Univerzita Karlova*), *Městský úřad pro Prahu 5* (ale ve větě „*Doneste to na městský úřad*.“ bude malé *m*, neboť není specifikováno, o jaký městský úřad se jedná), *Den české státnosti, automobil Škoda Octavia* (ale ve větě „*Přijel octavií*.“ bude malé *o*, nejedná se o jedinečné pojmenování), *Nový rok, Vánoce* (ovšem ve smyslu církevního svátku píšeme *vánoce* stejně jako *letnice*,

masopust), *Listina základních práv a svobod*. Dějinné události zaznamenáváme zpravidla s velkým písmenem jako v případě názvů ostatních lidských výtvorů – *Velká francouzská revoluce*, *Pražské povstání*, ale v případě názvů válek a dalších negativních dějinných fenoménů píšeme názvy s malým písmenem – *třicetiletá válka*, *napoleonské války*, *protektorát Čechy a Morava*.

Velké písmeno může mít i jinou funkci než označovat vlastní jméno, může být i signalizátorem společenské úcty, náboženského či citového vztahu. S velkým písmenem tak lze napsat tvary osobních a přivlastňovacích zájmů – *Ty, Vy, Váš, Tvůj*; tradiční tituly jako *Jeho Milost, Vaše Excellence, Mistr Bílek* (ale akademická hodnost s malým *m* – *mistr Jan Hus*) nebo obecná jména z náboženské oblasti (*Bůh*) či můžeme použít velké písmena pro zdůraznění (*to byl pan Někdó*) či pro vyjádření citového vztahu (*Má Lásko*).

● Cvičení

Rozlište, kde se píše malé a kde velké počáteční písmeno:

Západní břehy /e/vropy oblévá /a/tlantský /o/ceán, /s/everní břehy omývá /s/everní /l/edový /o/ceán. Panamskou /š/íjí je prokopán /p/anamský /p/růplav. Krásná /š/umavská /j/ezera /č/erné i /č/ertovo jsou ledovcového původu. Řeka /d/yje, která přitéká z /č/eskomoravské /v/rchoviny, tvoří u /v/ranovské /p/řehradu umělé jezero. Můj bratranec bydlí na /s/ídlišti 5. /k/větna. Z dolního konce /v/áclavského /n/áměstí vybíhá k /n/árodnímú /d/ivadlu /n/árodní /t/řída a na druhou stranu vybíhá /t/řída /n/a /p/říkopě, která vede k /n/áměstí /r/epubliky. Slavnostní koncert /č/eské /f/ilharmonie se koná ve /s/metanově /s/íni /o/becního /d/omu. V novém uspořádání naší společnosti mají /o/becní /ú/řady značnou pravomoc. Navštívili jsme /m/uzeum /v/ýchodních /č/ech v /h/radci /k/rálové. Na /s/vátek /m/atek si děti chystaly kytičky. Na konci každého roku posíláme svým blízkým pohledy s přáním štěstí a zdraví v /n/ovém /r/oce. Dědeček byl členem /s/okola a vždy hrdě hlásal, že je hrdý /s/okol.

1.2.8 Psaní čárky

Chybování v interpunkci je velice častým jevem, který se navíc stále zhoršuje. Psaní čárky je oblast pravopisu, jež úzce souvisí se schopností porozumět psanému textu. Jedna věc je naučit se všechna pravidla týkající se náležitého psaní čárky, druhá věc je jejich bezchybná aplikace – pokud uživatelé jazyka nejsou s to porozumět složitějším větným konstrukcím, nemůžou se s jistotou rozhodnout, kam správně klást čárku. Náležité psaní čárky je přitom záležitostí velice důležitou, protože přispívá srozumitelnosti textu, vyznačuje dílčí větné, a tím pádem i myšlenkové, celky. Nenáležité interpunkce či její úplná absence mají za následek ztížené porozumění vytvořenému textu.

Ve **větě jednoduché čárka** odděluje složky několikanásobného větného členu – *Na louce se pásly ovce, kozy, krávy*. Jsou-li jednotlivé složky **několikanásobného větného členu** odděleny spojkami *a, i, ani, nebo*, či ve významu slučovacím, čárku nepíšeme: *Karel Čapek psal dramata, romány i povídky*. V psaní čárky před spojkou *nebo* jsou si uživatelé jazyka často nejistí, hranice mezi poměrem slučovacím a vylučovacím může být tenká. Do velké míry zde záleží na záměru mluvčího, jak danou výpověď myslí. Ve větě „*Dáš si vepřovou, nebo kuřecí řízek?*“ je zřejmé, že může nastat jen jedna možnost, jedná se o vylučování, naopak v nabídce „*K večeři můžeš mít vepřovou nebo kuřecí řízek.*“ můžou nastat obě dvě varianty, jedná se o poměr slučovací. Čárkou se oddělují složky několikanásobného větného členu, jsou-li spojeny dvojitými spojovacími výrazy jako *ani – ani, jak – tak, buď – nebo* ad.: *Vyniká jak svědomitostí, tak houževnatostí. Není ani hezký, ani chytrý*. Čárkou se naopak neoddělují složky **přívlastku postupně rozvíjejícího** – *velké širé rodné lány; naše skvělé české národní mužstvo*. V případě, že si nejme jisti, zda se jedná o větný člen několikanásobný, nebo postupně rozvíjející, pomůže nám zkouška se spojkou *a* – jedná-li se o několikanásobný větný člen, můžeme mezi jednotlivé složky vložit spojku *a*, protože se

nezmění význam – *na turnaji hrálo české,/a německé,/a ruské mužstvo*, se spojkou *a* i bez ní jde o tři mužstva. Čárkou se odděluje tzv. **volný přívlastek**: *Vlezlou zimu znásobuje hustá mlha, táhnoucí se od řeky*. Volný přívlastek poznáme podle toho, že se nezmění význam věty, i když volný přívlastek z věty vypustíme. V případě, že se jedná o **přívlastek těsný**, se čárka nepíše, neboť vypuštěním těsného přívlastku by se změnil význam věty: *Závažným nedostatkem řídicích funkcí je nízký podíl pracovníků splňujících kvalifikační kritéria*. Napsáno s čárkou by věta znamenala, že je obecný nedostatek pracovníků pro řídicí funkce. Čárkou se odděluje i tzv. **přístavek** – pojmenování téže skutečnosti dvěma různými způsoby: *Obě děti, Petr i Mařenka, přišly pozdě k obědu*. Výjimku z tohoto pravidla představuje spojení obecného pojmenování a vlastního jména, kdy se mezi nimi čárka nepíše: *Spisovatel Jan Neruda* (ale *Jan Neruda, spisovatel*). Pokud je totožnost vyjádřena spojkou *aneb, čili*, čárka se nepíše: *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka*. Čárkou se dále vždy oddělují výrazy postavené mimo strukturu věty jako **oslovení**: *Milado, podej mi tu učebnici.*; **vsuvka**: *A tady bych to, když dovolíte, přerušil.*; **citoslovce**: *Ach, tady je ale krásně!* (ovšem pokud je citoslovce větným členem, čárkou se neodděluje: *Žába žbluňk do vody.*); výrazy, jež ve větě zastupuje zájmeno: *Chudák babička, ta ze života znala jen dřinu. Chodit do lesa na houby, to byla jeho radost*. Čárkou se odděluje také dodatkově připojený větný člen, zdůrazňuje se tak, že určitá informace ve výpovědi byla připojena dodatečně: *Včera ho zatkli, kvůli drogám* (v mluvené podobě by tomuto zápisu odpovídala změněná intonace). Čárkou se nikdy neoddělují **ustálená slovní spojení**: *Padl jak dlouhý tak široký. Prošel les křížem krážem*.

● Cvičení

Doplňte čárky:

Kníže Vratislav Bořivojův syn si vzal za ženu Drahomíru osobu velmi ctižádostivou. Ty nic nevíš Michale. Markéta Čáповá to je přece vynikající studentka. Ten tvůj sešit Davide to je přece obraz bídy a utrpení. Po-

řádné horské kolo to by se vám do těch kopců hodilo. To bych do tebe Olgo nikdy neřekl. Nejlepší žákyně tedy Jana a Lenka pojedou za odměnu do Itálie. Nejvíce postižené části hor tj. zejména severní svahy musí být co nejdříve osázeny odolnými dřevinami. První český dědičný král Přemysl I. Otakar nedbal příliš na manželskou věrnost. Nedostatku vody tomu musí městské zastupitelstvo v příštím volebním období zabránit především. Menší kusy nábytku židle a křesla musíte před malováním odnést na chodbu.

Pravidla **psaní čárky mezi jednotlivými větami v souvětí** jsou pro uživatele jazyka – alespoň dle mých učitelských a korektorských zkušeností – snazší než pravidla pro psaní čárky ve větě jednoduché. Hlavním pravidlem je, že **souřadně spojené věty** (ať už hlavní, nebo vedlejší) oddělujeme od sebe čárkou, pokud nejsou spojeny spojkami *a, i, ani, nebo*, či ve významu slučovacím. Píšeme tedy: *Ustaly mrazy, na skalce se objevily první květy krokusů. Vítr zafoukal a věty se začaly hýbat.* Pokud mají uvedené spojky jiný než slučovací význam, čárka se mezi větami píše: *Už bylo pozdě, a (=ale) tatínek stále nepřicházel.* Pro mnohé uživatele jazyka bývá překvapením, že se může čárka napsat i před spojkou *a*, je tomu např. u spojky *a proto*, která spojuje věty v důsledkovém poměru: *Pršelo, a proto jsem zůstal doma.* Souřadně spojené mohou být i věty vedlejší, mezi nimi není vztah závislosti, ale významový poměr jako mezi větami hlavními. Pokud je tento poměr slučovací a věty jsou spojeny některou ze slučovacích spojek, čárka se mezi nimi nepíše: *Měl jsem sen, že budu mít hodně peněz a že moje děti budou chytré.* Pokud se jedná o **souvětí podřadné**, tak se čárkou oddělují vždy věty závislé od řídicích: *Když přišel domů, zjistil, že ho navštívili zloději.* Pokud máme v souvětí **vedlejší větu vloženou**, jež přerušuje řídicí větu hlavní, oddělujeme ji čárkami z obou stran: *Poetická myšlenka, kterou Hrabal vložil do svého románu, nenašla ve filmu odpovídajícího ztvárnění.* Z dalších

pravidel připomínáme, že setkají-li se mezi větami dva spojovací výrazy, z nichž každý patří k jiné větě, píše se čárka jen před prvním z nich: *Platí zásada, že když neznáš význam cizího slova, neměl bys ho používat.* Význam spojky může být zesílen částicí (*právě když, teprve až ad.*), v takovém případě doporučujeme psát čárku už před částicí: *Odcházel jsem, právě když vtrhla do dveří.*

V jazyce jsou i spojky, u nichž psaní čárky záleží na tom, jestli spojují věty v souvětí, nebo slovní výrazy. Jde o **přírovnávací spojky** *než, jak, jako*. Pokud uvozují větu, čárka se před nimi píše: *Je na tom lépe, než jsem si myslel. Udělal bych to stejně, jako to udělal on.* Ale pokud uvozují jen slovní výraz, napíše se spojení bez čárky: *Udělal bych to jako tehdy. Je chytřejší než já.*

Specifickou kapitolou při psaní čárky je **infinitiv**. Infinitiv se neodděluje čárkou, je-li větným členem: *Bylo těžké uniknout jeho pohledům* (*uniknout* je v této větě podmětem). Pokud jsou infinitivní konstrukce závislé na slovesech *být* a *mít*, čárkou se rovněž neoddělují: *Není k tomu co dodat. Nemám kde přespát.* V případě, že k infinitivní konstrukci odkazuje zájmeno *to*, infinitiv se čárkou odděluje, jde vlastně o přístavkové spojení, kdy je jedna skutečnost vyjádřena nejprve nepřímo zájmenem *to* a poté ještě konkrétně infinitivem: *Šlo mi o to, porovnat své závěry s míněním ostatních.* Čárkou se také oddělují infinitivní konstrukce s **podmínkovým** významem: *Tohle vědět dřív, nikam bych nejel* (*Kdybych tohle věděl dřív,...*).

● Cvičení

Doplňte čárky:

a) Já se znám se všemi obchodníky s koberci co u nás jsou a někdy si je tak obejdu abych se podíval co mají na skladě. Jelikož jsem chtěl udržovat dobrou vůli s paní Novákovou sedl jsem si vždycky do kouta kde chrápala a funěla ta čubička Amina na takovém velkém koberci a drbal jsem ji na zádech. Plichta se začervenal a honem se té dámě omlouval že má tady s tím pánem obchodní jednání a když za mnou vyšel na chodbičku zeptal se mě co na něj mám.

Před domem kde měly Rychlé šípy klubovnu stál už houfec chlapců a cestou se k nim přidávali další a další. Byla již úplná tma ale na ulicích Druhé strany bylo živo snad ani jeden chlapec a děvče nebyli dnes doma.

b) Dík vědě mohl člověk poprvé na vlastní oči spatřit Zemi z kosmu tedy jako hvězdu na nebi. Zkrátka kdyby bylo hezky půjdeme se koupat. Osram spol. s r.o. Praha 2 vám může dodat moderní zářivky které uspoří až 80 % elektrické energie. Za rozhodující vlastnosti pro úspěch v dnešní společnosti považují naši mladí lidé obsáhlé znalosti včetně cizích jazyků. Tento výjev na rozdíl od běžných legend nikterak nepřikrášlený ukazuje na tu dobu neobyčejnou výši mravnosti. Kubismus toť revoluce v malířství. Po Vojtovi ani vidu ani slechu. Nejde tedy o to stůj co stůj dodržet daná pravidla. Inspirován přečtenou básní vyprávěl o trpkém osudu jejího autora. Svě nové sebevědomí naleznou a to bych rád zdůraznil protože se na to dnes často zapomíná spolu s podnikateli i zaměstnanci.

Korektura textu

V následujícím textu opravte všechny chyby:

Nejčastěji zavýtají cizinci do egypta aby shlédly obrovité pirami-
dy starobylé chrámy nebo spatřili nejdelší řeku svjeta. zajímavím je-
vem v egyptských mněstech jsou vyhublý prodavači citronové vody.
Nosí ji v nepromokavých měchách s oslí nebo kozí kůže. Jednu nošku
uspávají špinavým prstem, žizniví nastavý ůsta a voda jim teče přímo
do nich. Teplá tekutina nebývá vždy podle turistovy chuti, ale pijí jí
zde i cizí lidé neboť bylo zjištěno, že, i slabý roztok kyseliny citriono-
vé ničí choleroové bacyly. Cizincovy útroby se při spatření špinavého
měchu obracejí, ale žízeň přemáhá odpor a turistův žaludek pomalu
přivyká. Chtějí li se totiž návštěvníci vrátit z Egipta živi a zdraví musí
se vyvarovat vody z Nylu.

Otázky k promyšlení

1. Kde se můžeme poučit o správném psaní slov? Jak postupovat při psaní slov cizího původu?
2. Co rozhoduje o psaní velkých počátečních písmen v případě více-slovných názvů?
3. Existují v češtině spojky a spojovací výrazy, před kterými se čárka buď vždy píše, nebo naopak nikdy nepíše?

Zapamatujte si

- ! Pravidla českého pravopisu; vyjmenovaná slova; shoda podmětu s přísudkem; velká písmena; interpunkce; několikanásobný větný člen; přívlastek; přístavek; vedlejší věta vložená.

1.3 Tvarosloví

Tradiční oblastí gramatiky je tvarosloví (morfologie) – nauka o slovních druzích a tvarech slov. Následující oddíl jen stručně připomene základní charakteristiku slovních druhů a gramatické jevy, v nichž uživatelé jazyka často chybují.

1.3.1 Podstatná jména

Podstatná jména jsou **názvy** osob, zvířat, věcí, vlastností, činností. Podstatná jména označují všechny entity, které kolem nás existují, jsou to základní stavební kameny slovní zásoby každého jazyka, představují jeho hlavní statickou složku. Podstatná jména jakožto ohebný slovní druh můžeme skloňovat, problémy představují v některých pádech **tvaroslovné dublety** – v některých pádech některých vzorů jsou možné dvě koncovky: *v průjezdu* i *v průjezdě*, *na hradě* i *v hradu*. Někdy se jedná opravdu o koncovkovou synonymii, jindy ale může jiná kon-

covka modifikovat význam slova: *na východě Čech*, ale *po východu slunce*. Dupletní tvary mohou vznikat též při přechodu podstatných jmen od jednoho vzoru ke druhému (nejedná se o žádnou snahu lingvistů direktivně plánovat jazyk, jde jen o popis jazykového chování), typické je to pro podstatná jména dříve skloňovaná podle vzoru „*kost*“, jež postupně přecházejí pod vzor „*píseň*“. Můžeme tak říkat *zdem* i *zdím*, *peruti* i *perutě* apod.

Slušně vychovaný uživatel češtiny by měl mít na paměti, že v jednotném čísle existují samostatné tvary – s výjimkou podstatných jmen zakončených na *-e* – **pátého pádu**. Při oslovení tak vždy používáme náležitě koncovky pátého pádu (*pane Nováku*, *Petře*, *kolego*), nikdy ne jméno v prvním pádě (pokud není zároveň tvarem pátého pádu), jedná se o projev jazykového buranství: *Vojín Kefalín*, *nástup!*

Uživatele jazyka může znejistit **kolísání v rodu** – častou otázkou směřovanou na češtináře je, zda je správně *ten esej*, nebo *ta esej*. Gramatický rod není nic, co by bylo v jazyce pevně dané, o tom, jakého bude nově vzniklé (přejaté) slovo rodu, rozhodují sami uživatelé jazyka užíváním daného slova. V češtině existuje skupina slov zakončených na souhlásky *-j*, *-ž*, *-l*, která mohou patřit jak k ženskému, tak i mužskému rodu, je tedy správně *ta esej* i *ten esej*, *ta alonž* i *ten alonž*, *ta kyčel* i *ten kyčel*. V jiných případech jsou potíže o něco menší, neboť dvě koncovky pro dva rody jsou i v prvním pádě: *brambor* – *brambora*. Kolísání mezi rody je obvyklé u přejatých slov, vždy určitou dobu trvá, než se nové slovo přiřadí k jednomu vzoru. Slovo *image* se tak zatím objevuje ve všech třech rodech.

Čeština má také ze starších dob dědictví v podobě **duálu**, dvojného čísla, což byl tvar podstatného jména pro párové předměty. Dodnes se duál v úplnosti dochoval jen v tvarech číslovek *dvě*, *obě* (viz dále) a v některých tvarech párových částí lidského těla. Je tak v pořádku, když říkáme *těma dlouhýma rukama* (duálové koncovky pak přebírají i zájmena a adjektiva), *na kolenou*, *bez nohou* apod. V některých pádech

a u některých slov jsou přijatelné i tvary novější, už běžné množné číslo (*bez noh*). Pokud ovšem používáme párovou část těla v přeneseném významu, musíme vždy užít jedině tvarů běžného množného čísla – *stůl s třemi nohami*.

Problémy v dnešní době představuje **skloňování slov cizího původu**, která mají latinský nebo řecký základ (u slov přejatých z „moderních“ jazyků sice panují nejasnosti také, ale v jejich případě nejsou stanovena jasná pravidla, kolísání mezi rody či vzory jsou normální). Slova zakončená na *-os, -is, -es, -as, -us* se skloňují podle vzoru „*pán*“, ovšem koncovky pro jednotlivé pády se přidávají k základu slova, píšeme tedy *génia*, ne **géniusa*. Podobná situace nastává v případě slov středního rodu zakončených na *-um*, správně *centra, data* (ne **datumu*) apod. V ženském rodě jsou nejvíce problematická slova na *-ea* (*idea*), která v některých pádech skloňujeme podle vzoru „*žena*“ (*bez idey*), v jiných podle vzoru „*růže*“ (3. p. *ideji*) nebo jsou přípustné koncovky obou dvou vzorů – *ideami* i *idejemi*.

1.3.2 Přídavná jména

Přídavná jména vyjadřují **vlastnosti** (*zelená tráva, chutné pivo*) nebo **vztahy** (*bratrovy kalhoty, říční kanál*). Při jejich skloňování činí nejvíce problémů tvary přídavných jmen v prvním pádě mužského rodu životného v množném čísle. V tomto tvaru dochází – ovšem jen ve spisovné češtině – k řadě hláskových změn: *hezcí kluci* (*k* se mění v *c*), *chytří studenti* (*r* se mění v *ř*). V poslední době se také rozšiřuje počet nesklonných přídavných jmen jako *sexy* (*tričko*), *demo* (*snímek*), *beta* (*verze*) apod.

Přídavná jména můžeme kromě skloňování též **stupňovat** – vyjadřovat jejich různou míru. Stupňovat můžeme samozřejmě jen některá přídavná jména, přídavná jména vztahová stupňovat nelze (**polnější cesta*). Druhý stupeň vytváříme příponami *-e/ější, -ší, -í*. Nejčastější je tvoření druhého stupně příponou *-e/ější* (*modernější, kvalitnější, snad-*

nější), příponu *-ší* používáme, končí-li základ slova na *-t*, *-d*, dále na *-ch* a *-h*, ovšem v těchto případech dochází k hláskové změně: *drahý* – *dražší*, *tichý* – *tíšší*. Přípona *-í* se používá u slov, jejichž základ končí na *-k*, při tvoření druhého stupně probíhá hlásková změna: *vlhký* – *vlhčí*. Vzdělaný člověk by také neměl dále stupňovat slovo *optimální*, neboť se jedná už o třetí stupeň přejatý přímo z latiny, tvar **nejoptimálnější* je stejně nesmyslný jako **nejmaximálnější*.

Naprostá většina tvarů přídavných jmen, které dnes užíváme, jsou tvary složené, vznikly z původních přídavných jmen a zájmen. Původní tvary přídavných jmen jsou **tvary jmenné**, které se v některých případech dochovaly dodnes, např. *zdráv*, *bos*, *šťasten* apod. Vždy se jedná o tvary knižní, můžeme je použít pouze, mluvíme-li o lidech (*ten pán je už stár*, ale nikoli **strom je stár*), často také označují přechodný stav (*jsem zvědav*, *jak si s tím poradíš*), pro trvalé vlastnosti používáme tvary složené (*je to od přírody zvědavý člověk*). Jen jedno přídavné jméno existuje pouze ve jmenné formě – *rád*.

1.3.3 Zájmena

Zájmena v textech a projevech **zastupují** jiná jména. Jejich množství v textu nesmí být příliš velké, jinak by docházelo k nedorozumění a orientace v textu plném zájmen by byla velmi náročná. Zájmena dělíme na osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná. Při skloňování působí nejméně obtíží ukazovací zájmeno *týž/tentýž*. V některých pádech – i přímo v prvním – existují dvojtvary krátké a dlouhé (*o témž* i *o tomtéž*), v jiných jen krátké (3. p. mn. č. *týmž*, 7. p. mn. č. *týmiž*). Další problematické skloňování představují tvary vztažného zájmena *jenž*. Zde nám pomůže fakt, že se vlastně jedná o tvary zájmen *on*, *ona*, *ono* doplněné o hlásku *ž*: *jeho+ž*, *její+ž*, *s ním+ž* apod.

Některá zájmena se také neuvádějí náležitým způsobem. Nesprávné je např. užití ukazovacích zájmen *tento*, *tato*, *toto* bez podstatného jmé-

na. Nemůžeme tedy říct „**Toto si dobře zapamatujte.*“ nebo „**Studenti se musejí zapsat na zkoušku. Tímto se vyzývají, aby tak neprodleně učinili.*“ Rovněž zájmena *jaký* a *který* nelze užívat jako synonyma. Použijeme-li zájmeno *jaký*, máme na mysli neznámou vlastnost z blíže neurčeného množství (*Jaké jídlo ti chutná?*), zájmeno *který* naopak použijeme, když vybíráme z určeného množství: *Který z chlapců ve třídě ti je sympatický?*

1.3.4 Číslovky

Číslovky vyjadřují **množství**, počet. Jsou jako zájmena několika druhů – základní, řadové, násobné a druhové. Problémem při užívání číslovek není ani tak skloňování (snad s výjimkou číslovky *dva/dvě*, která má původní duálové koncovky: *dvou* – 2. a 6. pád, *dvěma* – 3. a 7. pád, a číslovek *tři* a *čtyři*, jež duálové koncovky naopak nemají: *třemi*, *čtyřmi*), jako zápis číselných výrazů slovy. Jen v málokterém obchodě najdeme nápis „*Prodej tabákových výrobků mládeži do 18 let zakázán*“ napsán v této bezchybné podobě. Spojovník a „*ti*“ (**do 18-ti*) jsou zde zcela zbytečné. V prvním pádě se číslovka 18 zapíše jako *osmnáct*, v dalších pádech pak *osmnácti*, psaním číslovky a *ti* se z číslovky stává patvar **osmnáctiti*. Při zápisu řadových číslovek čísly se za nimi píše tečka (*35. narozeniny*), ale ve spojení „*Otevřete si sešit na straně 10 a začněte psát.*“ se tečka napíše (čteme *na straně deset*). Často se chybuje v zápisu data a místa, správně se píše *V Praze dne 7. listopadu 2012.*

1.3.5 Slovesa

Slovesa, vedle podstatných jmen hlavní slovní druh, jsou slova, která vyjadřují **děj**, tedy činnost, stav nebo změnu stavu. Představují dynamickou složku jazyka. Časování sloves obvykle nečiní uživateli jazyka významnější problémy, ovšem i zde se vyskytují některé dubletní tvary. Dublety se vyskytují zejména ve druhé slovesné třídě

(„ne“), správně je dnes *bouchl/bouchnul, napjal/napnul*. Dalším případem dubletních tvarů jsou koncovky sloves původně první třídy („e“) v přítomném čase *češu, koušu* podle vzorů *dělá* (pátá třída „á“) *česám, kousám*.

Velice výraznou změnou, jež zasahuje i do větné skladby a do slovní zásoby, je **změna slovesných vazeb**. Sloveso ve funkci přísudku určuje, v jakém tvaru bude následovat jeho předmět (podstatné jméno v této funkci): *diskutovat o něčem* (+ 6. p.), *nechat se ovlivnit něčím* (+ 7. p.). V dnešní době jsme svědky postupného vytlačování vazeb se 2., 3., 6. a 7. pádem a jejich nahrazování nejjednodušší variantou v podobě bezpředložkového čtvrtého pádu. Dnes už se obvykle neříká *učit něčemu*, ale *učit něco*, už *nedosahujeme úspěchu*, ale *úspěch*, *obchodují se akcie*, už *se neobchoduje s akciemi*. Tato tendence je pro jazyk nezdravá, neboť se stírají rozlišovací funkce jednotlivých pádů, v důsledku čehož se jazyk stává méně srozumitelný.

Trochu s podivem naopak je, že se čeština vzdala jiného prostředku, který velmi urychluje vyjadřování. Jedná se o **přechodníky přítomný a minulý**, které můžou vyjádřit děj současný (p. přítomný): *Listujíc katalogem, maminka přemýšlela o dovolené* (stejně jako *Když listovala katalogem...*) nebo děj předcházející (p. minulý): *Vyběhnuv do čtvrtého patra, rozeplnul si košili* (*Poté, co vyběhl do čtvrtého patra...*). Pomocí přechodníků by tak bylo možné zkracovat naše vyjádření, ovšem jejich tvoření je a i v minulosti bylo pro běžného uživatele jazyka natolik složité, že v dnešní době jsou přechodníky už jen prostředkem vyloženě knižním, který umí používat snad jen vyškolení bohemisté.

1.3.6 Příslovce

Příslovce jsou neohebný slovní druh, který nám odpovídá na otázky *kdy, kde, jak* a *proč* něco proběhlo, informují nás o **okolnostech slovesného děje**. Příslovce jsou sice neohebným slovním druhem, ale mů-

žeme je stejně jako přídavná jména stupňovat (*blízko – blíže*). Některá příslovce mají dvě podoby – *smutně* i *smutno*. Podoby s *-e* použijeme jako běžného příslovečného určení: *Tvářil se smutně*. Podoby s *-o* se užívá ve slovesně-*jmenném* přísudku: *Je mi smutno*.

Nová příslovce mohou vznikat jako tzv. **příslovečné spřežky** – ze spojení předložky a podstatného, přídavného jména, zájmena, příslovce. Můžeme je psát někdy dohromady, jindy zvlášť a často oběma způsoby: *zticha, dodnes, bezpočtu* i *bez počtu, poprvé* i *po prvé*, ale jen *za prvé*.

1.3.7 Předložky

Předložky vyjadřují také okolnosti, ale až ve spojení s podstatným jménem. Předložky se dnes dělí na **původní** – *pro, na, s, k, v, pod, nad ad.*, a na **nepůvodní**. Ty vznikají opakovaným používáním nějakého podstatného jména či jiného slovního druhu v konkrétním pádě v konkrétním významu, podstatné jméno (příslovce...) ztrácí svůj význam a stává se pomocným slovem. Mezi nepůvodní předložky patří slova jako *prostřednictvím, pomocí, v souladu s, nedaleko*.

1.2.8 Spojky

Funkcí spojek je **spojování** – spojují větné členy v rámci jedné věty nebo celé věty. Rozdělujeme je na **souřadící** – vyjadřují poměr mezi členy/větami souřadnými – *a, i, ani, nebo, či*, a **podřadící** – vyjadřují poměr věty řídicí k větě vedlejší – *protože, že, aby* aj. Při psaní čárky musíme mít vždy na paměti, že čárka se píše nejen před spojkami, ale i před všemi **spojovacími výrazy**, což mohou být vztažná zájmena (*kdo, co, jaký, který, jenž*) nebo příslovce (*kde, kdy, odkud*).

1.3.9 Částice

Částice jsou v nadsázce řečeno odpadkovým košem jazyka – patří mezi ně slova, která se nikam jinam nehodí. Částic není mnoho, ale mají různé funkce – většinou nějaký způsobem modifikují význam slovesného děje. Mezi částice patří *kéž, ať, nechtě, patrně, skutečně, hned, možná, asi* ad.

1.3.10 Citoslovce

Asi nejobtavnějším slovním druhem jsou citoslovce – mezi ně patří slova vyjadřující náladu – *pst, fuj, hu, ach*; vůli – *heled', hybaj*; nebo se jedná o nápodobu zvuků slovy – *břink, buch, vrkú, haf, mňau*.

1.4 Větná skladba

Výklady o větné skladbě jsou v rámci školní výuky velice náročné na porozumění. Je to z části dáno tím, že jde v prostředí tradiční školy o velice zformalizovanou oblast výuky, kdy spousta žáků nikdy nepochopí, proč se takové složitosti mají učit. Přitom je tato část jazykové výuky nesmírně důležitá, její správné pochopení umožňuje tvorbu srozumitelných textů. Účelem této studijní opory není podat výklady o větné skladbě, takže se jen zmíníme o tom nejdůležitějším v alternativním popisu větné skladby.

Věta se skládá z **větných členů**, každý z nich má svou hlavní funkci a každý má jinou míru důležitosti, některé musíme vyjádřit, abychom mohli mluvit o větě, bez jiných se můžeme obejít. V alternativní **valenční teorii** skladebného popisu věty neplatí tradiční pojetí se základní skladebnou dvojicí. Každou větu si zde můžeme představit jako divadelní představení, kde větné členy jsou režisér a jednotliví herci a všichni jsou na sobě navzájem závislí. Aby mohlo divadelní představení vzniknout a proběhnout,

potřebujeme nutně režiséra a herce hlavní úlohy – tím je v případě věty **přísudek**, obvykle jím bývá sloveso v určitém tvaru, větný člen, který vyjadřuje, že někdo něco dělá (*píše*), někdo je v nějakém stavu (*sedí*), prochází změnou stavu (*zestárnul*), má nějakou vlastnost (*je chytrý*), někdo/něco má vztah k něčemu (*Auto patří Milanovi*). Bez slovesa nemůže existovat žádná česká věta. O něco méně důležitou roli hraje **podmět** – ten vyjadřuje, kdo něco dělá (*Petr píše*), kdo má vlastnost (*Ema je stará*) nebo co se děje (*Dům padá*). Na rozdíl od přísudku může být nevyjádřený – musíme říct, že se něco děje, už ale nemusíme říkat, kdo to dělá. Jakousi vedlejší roli ve větě hraje **předmět** – větný člen, který označuje to, co bezprostředně ovlivňuje sloveso. Bývá to osoba, zvíře či věc, které jsou slovesným dějem zasaženy: *Petr píše dopis*, *Maminka učí češtině*. Kulisy jsou **příslopečná určení**, která označují okolnosti, za nichž probíhá děj nebo trvá stav: *Petr pekl koláč dlouho*. Častým problémem je rozlišení toho, co je předmětem a co je příslovečným určením. Opět jako na divadle, někdy je také těžké říct, jestli herec ještě hraje, nebo je jen součástí kulis. Konečně kostýmy jsou **přívlastky** – vlastnosti či další bližší určení podmětu a předmětu: *Šikovný Petr pekl dlouho chutný koláč*. Pokud se přidržíme této skladebné teorie, podle níž je dominantním větným členem přísudek a podmět stojí o málo níže, pak můžeme s klidem zapomenout na **doplňek**, který je tradičně vymezován jako větný člen závislý zároveň na podmětu i přísudku zároveň: *Chlapec přišel domů bos*. Ve valenční teorii má přísudek přednost, takže všechny doplňky můžeme označit jako příslovečná určení. Ve skladbě dále platí, že každý větný člen může být vyjádřen vedlejší větou stejné platnosti: *Udělal to se zavřenýma očima*, nebo *Udělal to, když měl zavřené oči*. Obecně platí, že vyjadřování větné je přesnější a příznačnější pro mluvený projev, vyjadřování větným členem je úspornější a leckdy obtížnější na porozumění, bývá obvyklé v odborných textech.

Po přehlednost textu je ideální, jsou-li větné členy obklopeny větnými členy, které jsou na nich závislé. Říkáme tak „*Opatrný horolezec se spustil ze skály*,” ne „*Horolezec opatrný ze skály se spustil*,” takový **slovo-**

sled by naznačoval, že slovo *opatrný* je příjmení. Pro češtinu obecně platí, že její slovosled je volný, ovšem ne libovolný. Můžeme říct jednu větu dvěma různými způsoby, s jiným pořádkem slov, ale její význam bude v kontextu odlišný: „*Upekl jsem koláč s mámou.*“ je odpověď na otázku „*S kým jsi upekl koláč?*“; „*S mámou jsem upekl koláč.*“ je odpověď na otázku „*Co jsi dělal s mámou?*“ Podstatné je, že nová informace ve větě (jádro) je na posledním místě. Obvyklým modelem slovosledu české věty je podmět – přísudek – předmět (*někdo dělá něco*).

I na úrovni skladby se může uživatel jazyka dopustit řady chyb, jde o **odchytky od pravidelnosti mluvnické stavby**. Příznačnější jsou pro mluvené projevy, při vytváření psaných textů je možnost jejich nápravy. **Anakolut** neboli vybočení z větné vazby znamená, že větu začneme jedním způsobem a dokončíme ji způsobem jiným: **Chlapci ráno, když šli do školy, byla jim zima*. Častou chybou i v psaných textech je **kontaminace** slovesné vazby, kdy se sloveso použije s nesprávným pádem (výše zmíněné změny vazby odpovídají současnému jazyku, následující příklad už je chyba, hranice mezi chybou a novou formou vazby je často nejasná): *stnit se na oslavách*. **Zeugma** čili spřežení vazeb je nepřipustným zjednodušením, kdy dvě slovesa ve větě vyžadují každé jinou vazbu, ale použije se jen jedna: *tup a nástup z tramvaje*. **Atrakce** (větná spodoba) je mechanické přizpůsobení slova podobě slova sousedního – *ířší než delší* (správně *než dlouhý*), *íli cestě*.

1.5 0 slohu

Slohem (stylem) se zabývá obor lingvistiky zvaný **stylistika** – zkoumá způsob výstavby jazykového projevu a využití jazykových prostředků. Sloh je často považován za subjektivní součást jazykové výuky, někdo píše „dobré“ slohy, někdo „špatné“ slohy. S pomocí tohoto textu se nenaučíte psát „dobré“ slohy, jen se dozvíte, jaké typy

textů můžete vytvářet a jaké jsou mezi nimi rozdíly. Vše další je otázkou jazykové praxe.

Hodnotit kvalitu textu (a v něm uplatněného stylu) je komplexní záležitost – můžeme samozřejmě hodnotit nižší jazykové úrovně jako je pravopis a gramatika, vlastního slohu se ale týká až to, byly-li použity adekvátní jazykové prostředky (ne to, jestli byly neadekvátní prostředky použity ve správné formě) – jiné jazykové prostředky budeme uplatňovat ve sdělení partnerovi, jiné při výkladu studentům. Od užitých jazykových prostředků a od dalších charakteristik (délka vět, délka celého textu ad.) se odvíjí, k jakému útvaru (žánru) text náleží. Dobrá úvaha tak logicky musí být úvahou, a ne vypravováním. Originalita jako známka slohové kvality má své oprávnění jen u některých útvarů zejména uměleckého stylu.

1.5.1 Funkční styly

Rozdělovat texty ze stylistického pohledu je možné podle několika kritérií. Asi nejobecnější rozdělení je podle příslušnosti k **funkčnímu stylu**, tedy podle funkce, podle toho, čeho chce autor dosáhnout. Vždy bychom měli pamatovat na účel zamýšleného textu nebo komunikace obecně a také na vhodnost – řemeslníka sedícího v hospodě asi nepůjdeme požádat o opravu střechy ve verších.

Základním funkčním stylem je **styl prostěsdělovací** – styl každodenní komunikace. Prostěsdělovací styl má jednu základní potřebu – porozumět se. Sdělení jsou mluvená i psaná, používá se běžný jazyk, často nespisovný (obecná čeština, nářečí), patřičně jednoduchý a srozumitelný. V drtivé většině jsou texty (projevy) v prostěsdělovacím stylu nepřipravené, což vede k množství chyb v takových textech (pravopisných – např. chybějící čárky v textových zprávách, odchylky od pravidelností větné skladby), které ale nevedou k nedorozumění.

Styl odborný je styl vědeckých publikací, učebnic, přednášek i učitelského výkladu. Jeho cílem je předat jasné a ucelené informace z nějakého

oboru lidské činnosti a poučit tak čtenáře či posluchače. Odborný styl se vyznačuje odbornou slovní zásobou – **terminologií**. Podle jejího zastoupení můžeme odborný styl vnitřně členit na teoretický vědecký styl, což bývá téměř jen terminologie, neboť se předpokládá, že všichni čtenáři/posluchači všem termínům rozumějí a nic se nemusí vysvětlovat, dále na styl prakticky odborný – styl učebnic, přednášek, kde jsou termíny také zastoupeny v hojně míře, avšak jsou náležitě vysvětleny. Nejméně je terminologie zastoupena v textech popularizačních, určených pro poučení široké veřejnosti. V odborném stylu je stavba vět složitější než ve stylu prostředředlovacím, porozumění takovému typu textu vyžaduje od čtenáře/posluchače větší námahu a aktivní spolupráci. Chyby v odborných textech mohou mít fatální následky, např. jedna chybějící nebo naopak přebývající čárka může zcela změnit význam věty.

Ze stylu odborného se postupně vydělil **administrativní styl**, styl úřední komunikace. Administrativní styl se vyznačuje tím, že autor takových textů je zcela nepodstatný, důležitá jsou fakta, která by měla být výstižně sdělena (což je v mnohých případech přesně naopak). Jazyk bývá zásadně neutrální, někdy až strojový, administrativní texty tíhnou k heslovitosti a stručnosti, což by v ideálním případě mělo vést k jasnosti a přehlednosti textů, ovšem nemálo formulářů je přes samou heslovitost tak nesrozumitelných, že by bylo účelnější, kdyby bylo sdělení podáno běžným odborným stylem.

Publicistický styl je jazykem novin a médií obecně. Jeho cílem je informovat a přesvědčovat. Jazyk jednotlivých žánrů se dost výrazně odlišuje, zpráva se bude od sdělení v prostředředlovacím stylu odlišovat složitější stavbou věty (nespisovný jazyk, který byl v novinách ještě před několika desetiletími nepředstavitelný, je v dnešních médiích jako doma), naopak fejeton se už bude jazykem blížit stylu uměleckému. Často porušovanou zásadou publicistických textů je, že ve zpravodajských žánrech by neměly být přítomny hodnotící výrazy, jež jsou namísto v žánrech jako komentář, fejeton, glosa.

V beletrii se uplatňuje **umělecký styl**, jehož cílem je dosahovat estetického působení. Název „umělecký“ se zdá poněkud nešťastný, protože většina beletristické produkce není uměním, ale používá se v ní umělecký styl. Umělecký styl nemá definované znaky, vyvolat estetický dojem může zvláště v dnešní době cokoliv, stačí, že je to zasazeno do neobvyklého kontextu – existuje už román v textových zprávách (M. Vopěnka: *Laska po SMS*), povídky v podobě formulářů jsou tak už jen otázkou času.

1.5.6 Slohové postupy a útvary

Tříděním podle příslušnosti k funkčním stylům můžeme texty rozlišovat podle jejich účelu. Dále můžeme texty rozlišovat podle konkrétních žánrů – **slohových útvarů**, nebo podle užitých **slohových postupů** – abstraktních principů výstavby textu. Obvykle je tomu tak, že např. ve slohovém útvaru úvaha je dominantní slohový postup úvahový, ale v menší míře se uplatňují i další slohové postupy.

Nejjednodušším slohovým postupem je **postup informační** – v krátkých jednoduchých větách sdělujeme základní fakta (co se kdy stalo/stane). S jeho pomocí se podávají sdělení ve věcné souvislosti.

Postup vyprávěcí je určen pro vyprávění dějů, příběhů. Nejde zde jen o výčet toho, že se něco stalo (jako v informačním postupu), ani o pouhý popis děje, ale o pokud možno zajímavé vyličení příběhu. U vypravování je nutná promyšlená kompozice – i když se jedná o povídání historek, někdo to umí, jiného už po dvou větách nikdo neposlouchá. Vypravování začíná úvodem, měl by být spíše stručnější, účelem je uvést dobu a místo děje a jednající postavy. Poté následuje zápleтка, něco, co z pouhého sledu událostí vytvoří zajímavý příběh, důvod, pro který má smysl vyprávění realizovat. Něco, čím se sdělovaný příběh odlišuje od běžného průběhu událostí (např. sebevrah v kolejišti metra, ztracené dítě v obchodě). Příběh dále gradu-

je vyvrcholením, krizí, střetem postav. Poslední částí vypravování je rozuzlení – objasnění, proč se příběh odehrával tak, jak se odehrával. Zápletka i rozuzlení můžou být různě dlouhé, nikdy však zbytečně „upovídané“. Jazyk vyprávění má jeden základní požadavek – líčení událostí vyžaduje slovesa, čím více sloves, tím více se toho děje. Pro větší „živost“ textu je možné použít přímou řeč jednajících postav. Jestli užijeme jazyk spisovný, nebo nespisovný, záleží na situaci a zaměření výsledného textu.

Popisný postup vystihuje vnější (a vnitřní v případě charakteristiky) znaky objektů nebo dějů. Jedná se o postup statický, na rozdíl od dynamického vyprávění, v němž se příběh vyvíjí. Popis využívá zejména přídavných jmen. Tento slohový postup se uplatňuje ve víceméně čisté podobě v podobě popisů, popisů pracovního postupu, návodů, nebo jako součást jiných útvarů – úvahy, vypravování či výkladu.

Dominantním postupem odborného stylu je **postup výkladový**. Jeho cílem je vysvětlit podstatu jevu. O výkladu v zásadě platí to, co bylo výše řečeno o odborném stylu.

Nejsubjektivnějším slohovým postupem je **postup úvahový**, jenž vyjadřuje názory autora. Zahrnuje zamyšlení, hodnocení, srovnávání či vyvozování logických závěrů. V jazyce úvahy se často objevují slovesa myšlení, řečnické otázky, hodnocení s využitím metafor a přirovnání. Úvahové prvky se mohou objevit téměř v jakémkoli slohovém útvaru.

Otázky k promyšlení

1. Některá slova mají dvojí podobu týchž gramatických tvarů. V čem se tyto konkurenční formy odlišují?
2. Jaká je role jednotlivých větných členů ve větě? Které musíme větu vyjádřit vždy, které můžeme naopak vynechat?
3. Co znamená označení „dobrý text“? Na základě jakých kritérií můžeme hodnotit texty?

Zapamatujte si

! Slovní druhy; skloňování; tvaroslovné dublety; stupňování; slovesné vazby; větné členy; valence; dosled; odchylky od pravidelné větné stavby; stylistika; funkční styly; slohové postupy a útvary.

2. Kultura mluveného projevu

Pro profesionální řečníky, mezi něž učitelé také patří, je kultura mluveného projevu – tedy to, jak správně mluvit a jak si správně připravit své projevy, – velice důležitou profesní kompetencí. Učitelé by měli o svůj mluvený projev dbát o to více, že slouží jako vzor dospívající mládeži. Než se blíže dostaneme k hlavním tématům – technika řeči, příprava mluveného projevu a jazyk mluvených projevů – stručně si nastíníme „desatero úspěšného řečníka“.

1. Řečník by si měl vždy uvědomit, co chce sdělit. Když si připravujeme projev i během projevu samotného, vždy bychom měli mít na mysli, co je naším tématem a do jaké hloubky o tomto tématu můžeme a chceme hovořit. Od tématu můžeme samozřejmě odbočit, ale vždy bychom se k němu měli vrátit, odbočky by navíc neměly být samoúčelné. Učitel by tak měl vědět, že pokud chce v hodině realizovat patnáctiminutový výklad např. počátků třicetileté války, měl by se věnovat opravdu tomuto tématu, nastínit příčiny třicetileté války a průběh její první fáze. Dopředu si samozřejmě musí promyslet, co všechno řekne a co naopak ne.

2. Řečník by měl vždy mít na paměti adresáta svého projevu. Když mluvíme, vždy bychom měli zohledňovat adresáta – toho, kdo nás poslouchá. Jiný projev na totéž téma budeme mít pro zasvěcené publikum (např. při habilitační přednášce), jiný pro publikum zčásti znalé tématu (vysokoškolská přednáška) a zase jiné pro publikum, které o tématu slyší poprvé (děti na základní škole). Aby si posluchači (žáci/studenti) odnesli z projevu co nejvíce, měl by řečník myslet především na ně, až pak na své téma (uvažování „To jim přece musím říct, bez toho to nejde,“ není správné a nevede ku prospěchu věci). Při přípravě projevu by si řečník měl odpovědět na tyto otázky: Co vědí posluchači o tématu?

Jaký na ně mají názor? Jaké otázky by mohli klást? Jsou posluchači zaměřeni na detaily, nebo spíše na celek? Jedná se spíše o praktiky, nebo teoretiky? Jak dlouho vydrží o tématu poslouchat?

3. Řečník by si měl dopředu stanovit cíl. Mít cíl – důvod, proč pronášíme nějaký projev, – je nezbytné. Bez cíle sice můžete realizovat plynulý a smysluplný projev, ale po jeho skončení můžete zjistit, že jste neřekli to, co měli posluchači určitě slyšet, nebo si nejste vůbec jisti tím, co měli posluchači slyšet. Takový projev je neukotvený, není zasazen do kontextu. Definovat cíl – nejen projevu, ale i vyučovací hodiny jako celku – bývá někdy nepřekonatelným problémem. Dobré rady jak pro mluvený projev, tak pro pedagogické působení: Za prvé, téma není cíl (cílem hodiny opravdu není „Odvykládám punské války.“). Za druhé, cíl vždy musí být vztažen k adresátovi (žákovi/studentovi), může být formulován takto: „Student si osvojí principy lehké mechaniky.“ „Student dokáže analyzovat demografickou situaci na základě věkové pyramidy.“ Obecně by si při stanovování cílů svého projevu měl řečník uvědomit, zda má být jeho projev informativní, nebo přesvědčovací. Půjde-li o projev informativní, musí si řečník odpovědět na otázku „Co se potřebují posluchači dozvědět?“; když se bude jednat o přesvědčovací projev, je nutné zodpovědět otázku „Co chci, aby posluchači udělali?“

4. Je velmi užitečné seznámit se s akustikou prostoru. Dříve než budeme někde pronášet projev, je záhodno, abychom do toho prostoru zavítali předem, vyzkoušeli si tam mluvit, zjistili, jak se tam nese hlas. Špatnou akustiku školní třídy asi jen tak nezměníme, ale můžeme být minimálně na nepříznivou situaci připraveni.

5. Profesionální řečník se neobejde bez hlasového tréninku a hlasové hygieny. Mluvicí ústrojí je pro řečníka „výrobním nástrojem“, musí o něj velmi bedlivě pečovat. Ten, kdo nemá zkušenosti s proslovem k veřejnosti, těžko může mluvit několik hodin „v kuse“. Hlasivky a další orgány je nutné zvykat na zátěž postupně, řečník by také nikdy neměl zapomínat na rozmluvení. Prvním krokem ke správné péči o hlas by

měla být preventivní návštěva specializovaného lékaře – foniatra, který odborně prohlédne hlasové ústrojí, doporučí cvičení na úpravu hlasu, aby se hlasivky zbytečně nenamáhaly, příp. další péči o hlas.

6. Kvalitní projev vyžaduje správnou výslovnost. Náležitá výslovnost by měla být pro řečníky stejnou samozřejmostí jako znalost českého pravopisu u „lidí pera“. Profesionální řečník by měl mluvit podle ortoepických pravidel (viz dále) a také by neměl mít žádnou vadu řeči (v dřívějších dobách např. podobná vada automaticky diskvalifikovala uchazeče o studium na pedagogických fakultách).

7. Projev by měl být vždy pečlivě připraven. Přípravě projevu je věnován jeden z následujících oddílů, zde jen ve stručnosti: Projev by měl vždy mít patřičnou jazykovou úroveň, logickou stavbu, už při přípravě by měl řečník myslet na odlehčení. Je samozřejmě možné pronést dobrý proslov i bez přípravy, ale je to spíše jev ojedinělý (zvlášť pokud vyžadujeme, aby měl projev stanoven jasný cíl).

8. Nejen slova mluví. Správný řečník by měl účelně využívat prostředků neverbální komunikace. Na prvním místě **gest a mimiky**. Gesta ani mimika by neměly být přehnané. Neverbální komunikace ale nejsou jen gesta a mimika, řečník komunikuje i svými **pohyby** – nikdy by neměly být překotné, příliš prudké, ale spíš klidné – a svým **postojem** – neměl by být ani obranný (ustrášený), ani agresivní. Dále by řečník měl udržovat průběžný **oční kontakt**. Nikdy by ale neměl fixovat očima jen jednoho posluchače. Řečník by též neměl narušovat intimní zónu svých posluchačů (dodržovat odstup 60 cm od posluchačů). Komunikujeme i **vůní** (neměla by být nepříjemná ani agresivní) a **oblečením**. V dřívějších dobách řečníci vždy dodržovali pravidlo, že byli oblečeni alespoň o jednu úroveň výš než jejich posluchači, ale dnes učitel klidně přijde oblečen sportovněji než jeho studenti.

9. Řečník by neměl zapomínat na řečovou etiku. Nikdy neprohloupíme, budeme-li dodržovat obecně platná pravidla slušného chování, která vycházejí ze zákona společenské významnosti. Řečník by

měl být vždy ohleduplný, neměl by se nechat vyvést z míry nepříjemným posluchačem, vždy by měl zůstat nad věcí.

10. Naučit se zacházet s trémou. Tréma je přirozenou reakcí na stres, řečník se s ní však musí vypořádat, aby neměla vliv na kvalitu projevu. Metod boje s trémou je několik, jen namátkou vybíráme: Řečník může mít (často iracionální) strach z toho, že na něco zapomene, že mu dojdou slova před koncem projevu, že bude zaskočen otázkou apod. S těmito obavami se může vypořádat tak, že sám sebe přesvědčí o těchto tvrzeních: Publikum chce, abych si vedl dobře. V zásadě nikdo z publika neví o tématu víc než já. Víím, co chci publiku říct. Dále může řečník trénovat soustředění pozornosti, např. opakováním úvodní části projevu. Pomáhají také relaxační cvičení (jóga), dechová cvičení (zhluboka a pomalu se nadechnout). Nejvíce ale trému odbourává praxe – když zjistíte, že je možné mluvit na veřejnosti, obavy se zmírní, až definitivně ustanou.

2.1 Technika mluveného projevu

Správná technika řeči zajistí „technickou“ kvalitu mluveného projevu, což je nutný předpoklad pro opravdu dobrý projev. Zde se blíže seznámíme s tvorbou lidského hlasu, popíšeme si několik cvičení, která můžou zlepšit hlasové dovednosti.

Mluvení začíná už **dýcháním** (respirací). Rozlišujeme více druhů dýchání – dýchání **hrudní**, **brániční** a **smíšené**. Pro efektivní práci s hlasem je nejvhodnější dýchání smíšené, jež z bráničního dýchání využívá aktivní práci bránice a hluboký nádech (ten umožňuje dlouhý výdech) a z hrudního dýchání práci mezižeberních svalů, což zajišťuje efektivní hospodaření s dechem. Aby se naše dýchání dalo označit za správné, musíme **aktivizovat bránici** (ta se zapojuje při smíchu, kašli a skandování), **uplatňovat smíšený typ dýchání**, vydržet „**dlouho s dechem**“ (prodloužit výdechový proud vzduchu), zvládnout **přídechy** – hluboký

nádech je doplňován krátkými přídechy přímo při mluvení. Předpokladem správného dýchání je i vzpřímené, uvolněné držení těla.

Správné dýchání můžeme natrénovat pomocí **dechových cvičení**:

1. Vzpřímeně se postavíme vahou na přední části chodidel a hluboce se nadechneme nosem a vydechneme ústy.

2. Zhluboka se nadechneme a při výdechu nahlas počítáme, dokud vydržíme s dechem.

3. Vydechnete na dlouhé hlásky *ó, á, é, í* nebo *sssss*.

Další fází mluvení je vlastní tvorba hlasu (**fonace**). Vzduchový proud z plic prochází hrtanem, kde rozkmitává **hlasivky**, čímž vznikají zvuky o různých frekvencích – hlas. Pro kvalitu hlasu je důležité, jakým způsobem dojde k rozkmitání hlasivek a jak jsou zapojeny rezonanční dutiny. Při nasazení hlasu se hovoří o tzv. **hlasových začátcích**. Dojde-li k prudkému rozražení hlasivek výdechovým proudem, jedná se o **tvrdý** hlasový začátek (tzv. ráz). Ráz je přirozený před samohláskou po pauze (u slov začínajících na samohlásku), můžeme ho uplatňovat i jinde, naše řeč je pak výraznější (při příliš častém uplatňování rázu působí projev až trhaně). Mluvení s tvrdým hlasovým začátkem ovšem není zdravé, hlasivky se při něm velmi namáhají (více se prokrvují). Pro dlouhodobý stav hlasivek není ideální ani **dyšný hlasový začátek**, kdy se výdechový proud o hlasivky tře. Z hlediska hlasové hygieny je vhodné, aby se hlas nasazoval plynule (**měkký** hlasový začátek).

Hlas vzniká v hlasivkách, ale ještě se dále dotváří v **rezonančních dutinách**, jejich zapojením hlas získává charakteristickou barvu. Rezonanční dutiny můžeme aktivizovat **cvičením na rozeznívání masky**:

mňmňmňmňmňmňmň...

mňmínímíní, míní...

mňmínímíníméně, méně...

mňmíníméněméněMáňa, Máňa...

Při tvorbě hlasu jsou důležitější samohlásky, jež mají povahu tónů, využíváme je při hlasových cvičeních jako tzv. **vokálové ladičky**:

I: Bílá bříza, bílá jíva, jiný stín.

Čím blíže k cíli, tím víc víry, i když síly mizí.

E: Nenenenenene...

Ty nezbedo jeden, jedeš z těch beden!

A: Na, na – malá, malá...

Má máma má málo máku.

O: Ó, panno Rózo!

Krokodýl, krokodýl, troje boty prochodil.

U: Můj dům, můj stůl, můj vůl, můj hnůj.

Já fárám dolů do dolů a doluju rudu.

OU: Kolouch, kohout s mouchou mnohou
s hloupou chloubou houpou nohou.

Plavou dlouhou strouhou ouzkou

chroupou oukrop s pouhou houskou.

Poslední fází mluvení je **artikulace** – vznik jednotlivých hlásek. Při artikulaci je nutné dbát na správnou **výslovnost** (ortoepie). Obecně můžeme říci, že existují různé výslovnostní styly – styl **slavnostní** s obzvlášť pečlivou výslovností (vyslovujeme [Hradčany], [dcera], [jsem]), dále **neutrální** styl, jenž by měl být stylem základním. Základní styl se vyznačuje redukcí některých souhláskových skupin: [Hračany], [cera], [sem]. Při **nedbalé** výslovnosti se zjednodušují i jiné souhláskové skupiny: [račany], [céra].

Mluvčí dělají chyby jak ve výslovnosti jednotlivých hlásek, tak ve výslovnosti souhláskových skupin. Prohřešky proti náležité výslovnosti se objevují jak v kvalitě jednotlivých hlásek – místo vysokého *i* se často vyslovuje pouze středové *e* (je méně náročné na artikulaci). Toto zjednodušení je typické pro Pražany: Na otázku obyvatele Moravy „Odkud jsi?“ Pražan – v uších Moravanů – odpoví: „Sem z Prahé.“ Na Moravě jsou naopak častější nedostatky v kvantitě (délce) samohlásek – na Ostravsku se hovoří „kratce“, na jihu Moravy spíše „dlóze“. Některá slova nemůžeme v neutrálním stylu vyslovovat tak složitě, jak se píše – dvě stejné

samohlásky čteme jako jednu [*kamený*], nebráníme se přirozenému zjednodušení souhláskových skupin [*cera*], [*srce*] ani spodobě znělosti [*gdy*], [*stuška*] a neutralizaci znělosti [*hřip*], [*dup*]. Problémy nastávají při výslovnosti cizích slov. Mezi nejčastější prohřešky patří výslovnost slov typu *plakát*, *demokracie* jako [*plagát*], [*demogracie*]. Výslovnost cizích slov, zvláště těch přejatých v nedávné době často kolísá. Většinou bývá výslovnost takových slov stejná jako v původním jazyce, upravuje se až později, u některých slov je ale výslovnost odlišná už od počátku fungování nového slova v češtině. Jde např. o slova *hifi*, *wifi*, jež se v angličtině vyslovují jako [*hájfáj*], [*wájfáj*], ale v češtině jejich výslovnost odpovídá psané podobě [*hifi*], [*wifi*]. Artikulaci a správnou výslovnost můžeme trénovat na některém ze známých jazykolamů.

Aby byl **hlasový trénink** efektivní, neměli bychom vynechat sérii **hlubokých nádechů** a **výdechů**, **prodlužování** výdechového proudu, **aktivizaci bránice** (skandováním), cvičení na **rozeznívání masky**, **vokálové ladičky** a **rozmluvit se** s pomocí ne víc jak tří jazykolamů (běžně v jazykolamech nemluvíme, takže procvičování s více jazykolamy, by nám spíše zamotalo jazyk).

Řečník si musí vážit svého hlasu, za všech okolností by měl dodržovat následující zásady **hlasové hygieny**: **Nemluvit v nevětraných a zakouřených** místnostech. **Nepřekřikovat** posluchače. **Nevystavovat se teplotním šokům**. **Nepřecházet** respirační onemocnění. Při nachlazení dodržovat úplný **hlasový klid**. Po období hlasového klidu se **rozmlouvat pomalu**.

2.2 Příprava mluveného projevu

Příprava mluveného projevu je zodpovědná činnost, kterou není radno podcenit. Přípravu projevu je dobré rozdělit do několika etap. Ještě před přípravou samotného textu bychom si měli **ujasnit** výše

zmíněné faktory, jako je téma projevu, jeho adresát a cíl. Dále pokračujeme **invencí** – sběr informací a materiálu k tématu projevu, a **organizací** – snesené informace a materiál třídíme, abychom oddělili nepotřebné detaily, jež nepotřebujeme pro naplnění našich cílů. Organizace projevu dále pokračuje tvorbou **osnovy** – dopředu si stanovit strukturu projevu (stejně jako v případě psaného textu) by mělo být automatickým krokem. Při přípravě osnovy se zaměřujeme na identifikaci hlavních myšlenek projevu. Měli bychom mít na paměti, že průměrný člověk si zapamatuje v projevu maximálně tři, čtyři velké myšlenky (pokud se jedná o projev přesvědčovací, tak dvě až tři myšlenky), ani osnova by tak neměla mít více bodů (samozřejmě kromě obligátního úvodu a závěru).

Mluvené slovo je sice mocný nástroj, ale ještě větší účinek má tehdy, když je informace předávána více kanály, když působíme na více smyslů. V dnešní době rozvinuté techniky může být řečník jen pouhým čtenářem prezentace, počítačová „show“ téměř vše udělá za něj. Učitel ve výuce takovými možnostmi dosud nedisponuje, ale nějaké technické možnosti má. Podpůrné **promítání na meotaru** ustupuje, ale **psaní na tabuli** lze stále považovat za školní evergreen. Trendem poslední doby jsou **powerpointové prezentace**, které působí nepochybně atraktivněji než zápisy na tabuli a navíc šetří učitelův čas při výkladu. Několik praktických rad pro úspěšné prezentace: Řečník by měl mít připraven maximálně **jeden slide na minutu projevu** (projev bychom si měli časově rozvrhnout vždy, vyučovací hodina je omezená, od začátku bychom měli každou hodinu plánovat jako ucelenou jednotku, s dotazy je dobré počítat dopředu). Na slidu by nemělo být příliš malé písmo (pro nadpisy min. čtyřicet bodů, pro text min. 20 bodů), na slide tak umístíme **maximálně šest bodů** (řádek). Hesla by měla být vždy **řazena z levé strany**. Při prezentaci by měl řečník **stát zleva** z pohledu posluchačů – čteme zleva doprava, na začátku je naše pozornost nejvyšší, posluchač by měl jako nejdůležitější „přečíst“ řečníka. Řečník se

nikdy **nedotýká plátna**, na něž promítá prezentaci. Zároveň se řečník nikdy **nedívá na plátno**, když mluví.

Při **přípravě samotného textu** projevu – do jaké míry textový podklad projevu řečník rozvede, je jen na něm, pokud si text připraví slovo od slova, měl by mít na paměti specifika mluveného projevu oproti psaným textům (viz dále) – musíme vycházet z obecné struktury projevu. V úvodu by řečník měl **představit** sám sebe (neznají-li ho posluchači), téma, o němž bude hovořit, seznámit posluchače s hlavním problémem projevu, popř. představit jeho strukturu. Hlavní částí je stať – zde řečník rozebírá **hlavní problém**, jeho dílčí aspekty, představuje různé možnosti **řešení problému** a k jednomu se přiklání. V závěru řečník v zobecněné formě problém **rekapituluje**.

Částí projevu, kterou nesmíme nikdy podcenit, je **úvod**. Pokud řečník nezvládne úvod, není už většinou valného smyslu, aby pokračoval, publikum mu jen málokdy dá druhou šanci nechat se zaujmout. Na úvodu si musíme dát velice záležet, protože je pro nás nejtěžší, rozmlouváme se, zvykáme si na prostředí a na posluchače – a ti jsou v úvodu k řečníkovi nejkritičtější. Možností dobrého začátku je více, jsou jednodušší i sofistikovanější. Jednoduchou, ale přitom účinnou metodou je **otázka**. Otázkou řečník hned na začátku vtáhne posluchače „do hry“. Otázka může cílit jak přímo na publikum, tak může posloužit jako odrazový můstek pro řečníka – nechá ji nezodpovězenou (řečnická otázka), nebo na ni odpoví sám (dialogizační otázka). Nejúčinnější je ale samozřejmě přímá otázka publiku. Když položíme otázku, měli bychom si na odpověď počkat – někdo z publika se přece jen osmělí a nakonec odpoví. Budte připraveni na všemožné odpovědi, v zásadě jakákoli odpověď z publika je dobrá, můžete jí přitakat, nebo naopak uvést na pravou míru. Dalším aktivizačním prostředkem je **vlastní zážitek**, hned od začátku se vytvoří jistá vazba mezi řečníkem a posluchači, řečník také dá otevřeně najevo, že je mu téma projevu blízké. Vlastní zážitek ovšem nesmí být použit samoúčelně, měl by souviset s tématem projevu, lí-

čení zážitku nesmí zabrat příliš mnoho času, abychom nespotřebovali energii publika hned v začátku. Zároveň by se řečník při líčení vlastního zážitku neměl vytahovat, dělat ze sebe hrdinu. Publikum vás bude mít za domýšlivce, ať už takoví jste, nebo ne. Pokud nemáme žádný vhodný vlastní zážitek, můžeme použít jakoukoli **příhodu ze života**. Požadovaný aktivizační efekt může mít **dramatické konstatování** (za všechny šokující úvody uveďme ten Sigmunda Freuda: „Každý onanoval, a kdo tvrdí, že ne, dělá to doted.“) nebo naopak **mlčení**. Úvodní sekundy, kdy si budete mlčky prohlížet své publikum, spolehlivě přitáhnou pozornost posluchačů. Naopak většinou neúčinným aktivizačním prostředkem je **anekdota**. Anekdota může fungovat na známé publikum, ale neznámé publikum není humorně naladěno, vyprávěná anekdota spíše řečníka zesměšní.

Atraktivní samozřejmě musejí být i další části projevu. **Stať** je nutné **odlehčovat**, vzdalovat se od tématu (ale samozřejmě se k němu vracet), udržovat si jistý nadhled. Vždy, když odbočíme od tématu, měli bychom se správně a včas vrátit, aby z našeho projevu nevznikl myšlenkový guláš. Nejspolehlivějším prostředkem pro aktivizaci je **dialogizování** projevu – pokládání otázek. Tím udržujeme publikum soustředěné a zároveň si můžeme ověřit, zda rozumí tématu.

Závěr projevu nesmí vyznít do ztracena. Řečník se může vžít do role posluchače, dát najevo svou účast, může na závěr přihodit „ještě jednu věc“ – samozřejmě tu nejdůležitější.

2.3 Jazyk mluvených projevů

Jazyk mluvených projevů se nutně musí odlišovat od jazyku psaných textů, mluvený jazyk bude po všech stránkách jednodušší. Jednoduchost si mluvené projevy vyžadují proto, že probíhají v aktuálním čase, posluchač nemá možnost se vrátit k něčemu, co ho zaujalo, nebo

čemu naopak neporozuměl. Při větší složitosti projevu pak hrozí, že posluchač rychle ztratí souvislosti a unikne mu smysl projevu. Při přípravě projevu bychom měli pamatovat na několik zásad.

Veřejné projevy realizujeme výhradně ve **spisovné češtině**. Spisovná čeština přes všechna výše uvedená úskalí má na území ČR „univerzální pokrytí“, je srozumitelná všude a všem. Samozřejmě nebudeme v mluveném projevu užívat prostředky vyložené knižní (např. tvary zájmena *jenž*). Prostředků nespisovných můžeme užít pro ozvláštňení.

Stavba vět v mluvených projevech je vždy **jednodušší** a přehlednější než v psaných textech. Mluvíme spíše ve větách jednoduchých a krátkých souvětích. Takto sdělovaná informace je pro posluchače srozumitelnější a zároveň tak minimalizujeme prostor pro odchylky od větne stavby (anakolut, zeugma).

Podobně jako v psaném textu není na škodu využívat **synonyma**, jež učiní náš projev pestrým a poutavým. Synonymie má jediné omezení, neměli bychom ji uplatňovat v terminologii, kde nám jde o osvojení určitého termínu – pokud řekneme na jednom místě „imperfektivní *slovesa*“ a na dalším „*nedokonavá slovesa*“, ne všichni pochopí, že se jedná o totéž.

V projevech **není** účelné hromadit za sebou **podstatná a přídavná jména**. Jak už jsme předestřeli výše, jména představují to statické v jazyce, proneseme-li v projevu několik jmenných výrazů za sebou typu *signál nastartování lepšího fungování státní správy*, bude projev velice těžkopádný. Naopak čím více sloves, tím bude projev dynamičtější.

Je vhodnější používat **slovesa v činném rodě**. Formulace jako *bylo oznámeno*, *bylo sděleno* působí velmi neosobně, v psaném textu mají své místo, ale v mluveném projevu řečník aktivně mluví (oznamuje, sděluje), užití trpného rodu navozuje mnohdy dojem zřikání se odpovědnosti.

Mluvený projev **nesmí** být přesycen **abstraktními slovy**. Abstrakta vyžadují více času na zpracování, tento čas posluchači projevů nemají, neboť se hned musí soustředit na pokračování projevu.

Na místě je použití **slov citově zabarvených a zdrobnělin**, jež – samozřejmě v rozumné míře – navozují přátelskou atmosféru. Ozvláštňení můžou přinést i **frazeologické obraty**, přirovnání, obrazná pojmenování. U původních neotřelých pojmenování však hrozí, že se vlivem nadužívání stanou naopak prostředkem zcela obyčejným, který už nemá žádný aktualizací účinek, – tzv. **klišé**. Dnes mezi klišé můžeme zařadit časté mediální obraty jako *patová situace, nastolit otázku, scénář reforem* apod.

V mluveném projevu naopak není dobré užívat slova a obraty **knižní**, které mají složitou strukturu. Neužíváme tak např. přechodníkové konstrukce.

Pozornost musíme věnovat i **náležitému** užití **přivlastňovacích zájmen**. Častým nešvarem je neužívání zvrtného zájmena *svůj* – formulace *vezměte si vaše noviny* je špatná, správná podoba zní *vezměte si své noviny*. Pokud přivlastňujeme podmětu, použijeme vždy zvrtné zájmeno *svůj*.

Snažíme se **vystříhat užití zájmena já**. Zvláště v úvodu projevu to může publikum vyhodnotit jako sebestřednost řečníka. **Ukazovací a neurčitá zájmena** používáme jen v **nejnutnějších** případech při odkazování, jinak náš projev působí primitivně a nezasvěceně (*přivést ty spolupracovníky na nějakou takovou bázi*).

V projevech je také prospěšné **nenadužívat podmiňovacího způsobu**. Příliš mnoho podmíněných sdělení (*ted' bychom si vyzkoušeli, v příštím roce by mohlo být lépe*) znejišťuje posluchače, dělá z řečníka osobu, která nemá na situaci žádný vliv. Podobný efekt mají i slovesa *pokusit se, snažit se*, jichž je také vhodné neužívat.

Pro mluvený jazyk je přirozenější používání **přívlastků shodných** než neshodných. Užití neshodných přívlastků může vést až ke komickým situacím, což zparodoval i Jára Cimrman: „*Až půjdu jednou přes most Karla do divadla Národa, na Stěnu čerta, pak to bude vítězství Pyrrhy.*“

Ostražitost je na místě i v případě užívání **slov cizího původu**. Pokud nejde o zasvěcené a vzdělané publikum, šetříme s nimi (sice dáme najevo svou převahu, že známe něco, co posluchači neznají, ale zároveň se jim odcizíme). Také vždy používáme jen ta slova, u nichž jsme si bezpečně jisti významem (spojení jako *zapište se do prezentační listiny* udělají z řečníka spolehlivě hlupáka) a výslovností (pobavení vyvolal nejménou poslanec, když vyslovil ekonomický termín *rating* [rejtyng] jako [rating], což by znamenalo něco jako „krysování“).

Ošklivým nešvarem mluvených projevů jsou **parazitní zvuky a slova**. Jejich přítomnost v projevech je pochopitelná, řečník tak získává čas pro přemýšlení. Estetický dojem z projevů plných takových zvuků – nejčastěji *é – a slov – vlastně, takže, globálně vzato, rozumíme si, myslím ad.* – je nulový až záporný. Parazitní zvuky a slova nejde úplně vymýt, je nicméně dobré mít o nich přehled a snažit se je eliminovat.

Otázky k promyšlení

1. Co si řečník vždy musí promyslet před projevem? Co musí navíc brát v potaz učitel?
2. Jak můžeme zlepšit techniku mluveného projevu?
3. V čem se odlišuje jazyk mluvených projevů od jazyku psaného? Co z toho pro řečníky vyplývá?

Zapamatujte si

Neverbální komunikace; ortoepie; hlasový trénink; hlasová hygiena; příprava mluveného projevu; správná prezentace; jazyk mluveného projevu.

Řešení pravopisných cvičení

Doplňte *i/i* a *y/ý*:

Milí rodiče, chtěl bych vám vylíčit, jak jsem se vydal pod vrcholy Vysokých Tater. Vyšli jsme, vybaveni nepromokavými pláštěnkami a spacími pytlí, brzy ráno ze Štrby. Nesli jsme také nezbytné zásoby potravin a obvazy. Chtěli jsme nazítří uvítat vycházející slunce z neobvyklého místa. Vystupovali jsme střídavě mírnými i strmými turistickými stezkami. Fotografovali jsme na dvou místech vysokohorské rostliny, ale po zvířatech, na která jsme se tolik těšili, nebylo ani stopy. Neviděli jsme kamzíky, neslyšeli sviště, nad skalami nelétali orli. Docházeli jsme skupinky cizích turistů. Slyšeli jsme mluvit Poláky, ale také Italy a Španěly.

Doplňte *ě, je* nebo *ně*:

V létě na chalupě jsme jedli střídmeji než ve městě. Tamější prodejna měla málo zboží kromě základních potravin. Kdybychom neuměli vyjít s málem, museli bychom objet denně několik městeček. Děti mně vždycky včas připomněly, abych na nic důležitého nezapomněla. Jednou jsem zapomněla na sůl. Dcerka mě na mou zapomnětlivost nesměle upozornila, až když autobus vjel do zastávky. Oběd byl bez soli, ale poměli jsme se i tak ohromně.

Doplňte jednu nebo dvě souhlásky:

poddolovaná vesnice, výkonná turbína, tepelná účinnost, nejjasnější králi, nejjistější řešení, cenné suroviny, nejúčinnější podnět, nejjižnější bod pevniny, rozzlobený papoušek, nejedovatější houba, hlubinné doly, jelení kýta, raná zelenina, rostlinné výtažky, ranní noviny, nestranný komentátor, oddálit odjezd, senná rýma, nevinná žena

Doplňte *s-*, *z-*:

Jeho stížnost byla vyřízena rychle. Chodíme na obědy do školní stravovny. Vystavili mu průkaz na zlevněné jízdné. To jejich dítě je

opravdu nezvedené, zkrátka ztěžuje svým rodičům život. Nedal se svést sliby ani výhružkami. Platnost smlouvy byla stvrzena podpisy předsedů vlád. Na ztemnělé obloze se objevila první hvězda. Po setmění se rozsvěčují pouliční lampy. Chovej se způsobně. Nezkoušený člověk může snadno uvěřit podvodníkovi. Kdo způsobil tu nepříjemnost? Ve stojánku bylo připraveno několik zkumavek. Ztvrdlé pečivo se prodává se slevou.

Doplňte i – í:

Český fousek je jedno z plemen honicích psů. Nemám u sebe plnicí pero. Řidič zastavil a domlouval dětem honícím se na silnici. Člověk plní včas své povinnosti ukončí práci v termínu. Čisticí prostředky kupujeme v drogerii. V dílnách byly rozmístěny hasící přístroje. Za strojem čistícím halu zůstávaly mokré pruhy. Lidé hasící požár si počínali velmi zručně.

Doplňte i/í a y/ý:

Achillova šlacha, tyfus, xylofon, chinin, indigo, hydraulika, pyromanie, cynik, hypotéza, misionář, gynekolog, pikantní, fenykl, hydroxid, rychtář, aldehyd, tymián, vízum, mykolog, hysterie, citadela, bicykl, synagoga, lyrika, pyramida, kyanid, nirvána, mystifikace, diskriminace

Rozlište, kde se píše malé a kde velké počáteční písmeno:

Západní břehy Evropy oblévá Atlantský oceán, severní břehy omývá Severní ledový oceán. Panamskou šíjí je prokopán Panamský průplav. Krásná šumavská jezera Černé i Čertovo jsou ledovcového původu. Řeka Dyje, která přitéká z Českomoravské vrchoviny, tvoří u Vranovské přehrady umělé jezero. Můj bratranec bydlí na Sídlišti 5. května. Z dolního konce Václavského náměstí vybíhá k Národnímu divadlu Národní třída a na druhou stranu vybíhá třída Na Příkopě, která vede k náměstí Re-

publiky. Slavnostní koncert České filharmonie se koná ve Smetanově síni Obecního domu. V novém uspořádání naší společnosti mají obecní úřady značnou pravomoc. Navštívili jsme Muzeum východních Čech v Hradci Králové. Na Svátek matek si děti chystaly kytičky. Na konci každého roku posíláme svým blízkým pohledy s přáním štěstí a zdraví v novém roce. Dědeček byl členem Sokola a vždy hrdě hlásal, že je hrdý sokol.

Doplňte čárky:

Kníže Vratislav, Bořivojův syn, si vzal za ženu Drahomíru, osobu velmi ctižádostivou. Ty nic nevíš, Michale. Markéta Čápková, to je přece vynikající studentka. Ten tvůj sešit, Davide, to je přece obraz bídy a utrpení. Pořádné horské kolo, to by se vám do těch kopců hodilo. To bych do tebe, Olgo, nikdy neřekl. Nejlepší žákyně, tedy Jana a Lenka, pojedou za odměnu do Itálie. Nejvíce postižené části hor, tj. zejména severní svahy, musí být co nejdříve osázeny odolnými dřevinami. První český dědičný král Přemysl I. Otakar nedbal příliš na manželskou věrnost. Nedostatek vody, tomu musí městské zastupitelstvo v příštím volebním období zabránit především. Menší kusy nábytku, židle a křesla, musíte před malováním odnést na chodbu.

Doplňte čárky:

a) Já se znám se všemi obchodníky s koberci, co u nás jsou, a někdy si je tak obejdu, abych se podíval, co mají na skladě. Jelikož jsem chtěl udržovat dobrou vůli s paní Novákovou, sedl jsem si vždycky do kouta, kde chrápala a funěla ta čubička Amina na takovém velkém koberci, a drbal jsem ji na zádech. Plichta se začervenel a honem se té dámě omlouval, že má tady s tím pánem obchodní jednání, a když za mnou vyšel na chodbičku, zeptal se mě, co na něj mám. Před domem, kde měly Rychlé šípy klubovnu, stál už houfec chlapců a cestou se k nim přidávali další a další. Byla již úplná tma, ale na ulicích Druhé strany bylo živo, snad ani jeden chlapec a děvče nebyli dnes doma.

b) Díky vědě mohl člověk poprvé na vlastní oči spatřit Zemi z kosmu, tedy jako hvězdu na nebi. Zkrátka kdyby bylo hezky, půjdeme se koupat. Osram, spol. s r. o., Praha 2, vám může dodat moderní zářivky, které uspoří až 80 % elektrické energie. Za rozhodující vlastnosti pro úspěch v dnešní společnosti považují naši mladí lidé obsáhlé znalosti, včetně cizích jazyků. Tento výjev, na rozdíl od běžných legend nikterak nepřikrášlený, ukazuje na tu dobu neobyčejnou výši mravnosti. Kubismus, toť revoluce v malířství. Po Vojtovi ani vidu, ani slechu. Nejde tedy o to, stůj co stůj dodržet daná pravidla. Inspirován přečtenou básní, vyprávěl o trpkém osudu jejího autora. Své nové sebevědomí naleznou, a to bych rád zdůraznil, protože se na to dnes často zapomíná, spolu s podnikateli i zaměstnanci.

V následujícím textu se opravte všechny chyby:

Nejčastěji zavítají cizinci do Egypta, aby zhlédli obrovité pyramidy, starobylé chrámy nebo spatřili nejdelší řeku světa. Zajímavým jevem v egyptských městech jsou vyhublí prodavači citronové vody. Nosí ji v nepromokavých měšcích z oslí nebo kozí kůže. Jednu nožku ucpávají špinavým prstem, žízniví nastaví ústa a voda jim teče přímo do nich. Teplá tekutina nebývá vždy podle turistovy chuti, ale pijí ji zde i cizí lidé, neboť bylo zjištěno, že i slabý roztok kyseliny citronové ničí cholero-vé bacily. Cizincovy útroby se při spatření špinavého měchu obracejí, ale žízeň přemáhá odpor a turistův žaludek pomalu přivyká. Chtějí-li se totiž návštěvníci vrátit z Egypta živi a zdraví, musí se vyvarovat vody z Nilu.

Bibliografie

- BRABCOVÁ, Radoslava. *Novinky z pravopisu a tvarosloví*. 2. vyd., dopl. Dobřichovice : Kava-Pech, 2000. 88 s. ISBN 80-85853-45-0.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. 3. vyd., dopl. Praha : Karolinum, 2001. 341 s. ISBN 80-246-0154-0.
- ČERNÁ, Anna et al. *Na co se nás často ptáte*. 1. vyd. Praha : Scientia, 2002. 168 s. ISBN 80-7183-260-X.
- GREPL, Miroslav et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- HÁJKOVÁ, Eva. *Český jazyk a kultura mluveného projevu*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2003. 48 s. ISBN 80-7290-117-6.
- HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká*. 26. vyd. Praha : Fortuna, 1998. 246. s. ISBN 80-7168-555-0.
- HUBÁČEK, Jaroslav et al. *Čeština pro učitele*. 4. vyd., uprav. Odry : Vade mecum Bohemiae, 2010. 375 s. ISBN 978-80-86041-37-7.
- HŮRKOVÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. 1. vyd. Praha : Scientia, 1995. 74 s. ISBN 80-85827-93-X.
- PECH, Jaroslav. *Schůzky s češtinou aneb Hezky česky: Populárně naučná forma pravidel české gramatiky*. 1. vyd. Praha : NS Svoboda, 2007. 147 s. ISBN 978-80-205-0593-4.

Pravidla českého pravopisu. 1. vyd. Praha : Academia, 1998. 391 s. ISBN 80-200-0944-2.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 4. vyd. Praha : Academia, 2006. 647 s. ISBN 80-200-1446-2.

STANĚK, Vladimír. *Jak psát správně čárky: Průvodce interpunkcí pro střední školy a veřejnost.* 1. vyd. Praha : Fortuna, 1997. 85 s. ISBN 80-7168-473-2.

ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika: Jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli.* 3. vyd., dopl. Praha : Grada, 2009. 141 s. ISBN 978-80-247-2965-7.

TOMAN, Jiří. *Jak dobře mluvit.* 3. vyd., uprav. Praha : Svoboda, 1981. 353 s.

tiráž